

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΑΘΗΝΑΙ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1941

ΑΡΙΘ. 25.

ΔΥΟ ΓΕΝΕΑΙ

Τέλος πάντων, δλα στήν γενεά μας θά γίνουν;

Είναι τὸ παράπονον πολλῶν ἀπὸ ἐκείνους πού ἀνήκουσιν εἰς τὴν γενεάν αὐτὴν τῶν δοκιμασιῶν. Ἰδίως ἐκείνων πού ἐζησαν τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, τὴν περίφημον μεταπολεμικὴν ἐποχὴν, καὶ ζοῦν τώρα τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον, τὰς νέας δοκιμασίας πού ἔφερε. Ἐκείνων, πού, ἀπὸ τότε πού γνωρίζουσι τὸν ἑαυτὸν των, ἀκούουσιν περὶ καιρῶν πού ἐπιβάλλουσι ὑπομονήν, αὐτοθυσίαν, ψυχικὴν ἔξαρσιν!

Καὶ ἡ γενεά αὐτὴ στρέφει μὲ κάποιον φθόνον τὸ βλέμμα, πρὸς μερικὰς προηγουμένας. Αὐτὴν, π. χ., πού ὡς τέρμα τοῦ δρόμου τῆς εἶχε περίπου τὸ 1910. Τί εὐτυχημένη γενεά! Εἶχε δλα τὰ ἀγαθὰ τῆς οἰκουμένης στὰ πόδια τῆς (καὶ δὲν τὸ ἀνεγνώριζεν, ἢ ἀχάριστος) κανεὶς δὲν τῆς ἐζητοῦσε θυσίας, στερήσεις, ἠρωτισμούς. Ἀμέριμος ἔπερνοῦσε τὸν βίον, σάν τὸν ἄνθρωπον πού εἶχε ζωγραφισμένον στήν προμετωπίδα τοῦ ὁ «Ρωμηὸς» τοῦ Σουρῆ. Πέντε καρέκλες τοῦ καφενεῖου, ναργιλές, κομπολόι. Ὡς πρὸς τὰ ζητήματα πού ἀπασχολοῦσι τὸν ἄνθρωπον αὐτόν,—ρίξατε λοιπὸν μιά ματιὰ εἰς τὰς εἰδικὰς στήλας μερικῶν συγχρόνων ἐφημερίδων, πού μᾶς ὑπενθυμίζουν τί ἐγένετο πρὸ τῶσων καὶ τῶσων ἐτῶν—τὸ πᾶν περιεστρέφετο εἰς τὸ πῶσας ψήφους ἐπῆρε τοῦτος ἢ ἐκεῖνος ὁ βουλευτής, πότε θά γίνῃ ἐκείνη ἢ μονομα-

χία, ἢ πῶς θά διευθετηθῇ ἐκεῖνο τὸ ἐπισῶδιον τῆς Βουλῆς, πού, ἀλήθεια, πολὺ μᾶς διεσκέδασε! Ὅλα ζητήματα, πού ἀποκλειστικόν των σκοπὸν εἶχον νὰ διασκεδάζουσιν τὴν ἀνίαν ἀπὸ τὴν ζωὴν.

Τὴν ζηλεύετε, λοιπὸν, ἀλήθεια, τὴν γενεάν ἐκείνην; Ἄν ἀπαντήσετε «ναί» εἰς τὸ ἐρώτημα, θά πρόκειται περὶ αὐταπάτης. Διότι ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ζήσετε τὴν ζωὴν αὐτὴν θά ἐβλέπατε πόσον ἀβίωτος εἶναι διὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον. Διὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ὑποφέρει, ἀγωνίζεται, μοχθεῖ, ἀλλὰ ζῆ μίαν ζωὴν πολὺ πλουσιωτέραν εἰς περιεχόμενον ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τῆς προηγουμένης γενεᾶς.

Ὅταν, αὔριον, αἱ δύο γενεαὶ θά συναντηθοῦν εἰς τὴν αἰωνιότητα, πόσον διαφορετικὰ χαρακτηριστικὰ θά φέρουσιν ἢ κάθε μία! Ἡ περασμένη, γενεά τοῦ ραχατιοῦ, ἢ σημερινή, ἢ γενεά τῶν μεγάλων προσπαθειῶν. Ὁ ἄνθρωπος τῆς περασμένης γενεᾶς ἦλθε καὶ παρήλθε, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸν ἀντιληφθῇ. Ὁ ἄνθρωπος—κάθε ἄνθρωπος—τῆς σημερινῆς γενεᾶς, γράφει ἱστορίαν!

Ἄλλ' εἰδικῶς διὰ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον, ὦ, δι' αὐτόν τὸ ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν σημερινὴν γενεάν εἶναι δῶρον θεῖον. Διότι τοῦ παρέχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ζῆσῃ μίαν ἐντατικὴν πνευματικὴν ζωὴν. Τὸ κήρυγμα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἤμποροῦσε ἄλλοτε νὰ εἶναι «φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ». Σήμερον, μὲ τὰς σημερινὰς δυσχερείας τῆς ζωῆς, τέτοιος

τὸ θέλημα τῆς ζωῆς

ΙΔΕΕΣ ΠΟΥ ΤΙΜΩΡΟΥΝ

Καὶ μιὰ παλιὰ ἱστορία. Μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρὸ σ' ἕνα χωριό—ἡ κωμόπολι ὅπως ἤθελαν νὰ τὸ λένε οἱ κάτοικοί του—πού ἐβγαζε καλὸ στάρι καὶ «προοδευτικὸς» ἀνθρώπος, ἰδρύθηκε ἕνας σύλλογος «ἐξωραϊστικὸς καὶ φιλοπρόοδος». Φυσικὰ ἐθεώρησε τιμὴ του ὁ σύλλογος νὰ περιλάβῃ στοὺς κόλπους του καὶ τὸν τότε νεαρὸ ἐπιστήμονα πού τὸ καινούργιο δίπλωμά του τιμοῦσε τὸν τόπο τους. Κι' ἀκόμη πιὸ φυσικὸ ἔκρινε ὁ σύλλογος ὅτι ἔπρεπε ὁ μορφωμένος συμπολίτης τους αὐτὸς νὰ κρίνῃ ποιὰ θὰ ἦσαν τὰ βιβλία πού ἀξιζε νὰ μποῦν στὰ ράφια τῆς μορφωτικῆς βιβλιοθήκης του καὶ στὰ κεφάλια τῶν συγχωριανῶν του. Εἶχαν σταλῆ γράμματα, μὲ τίτλους καὶ σφραγίδες καὶ ὑπογραφὰς μὲ τσίφρες, στοὺς μεγαλύτερους ἐκδοτικούς οἴκους τῆς πρωτευούσης, πρῶτη ἀπόπειρα μήπως γεμίση ἡ βιβλιοθήκη χωρὶς νὰ ἀδειάζῃ καὶ τὸ ἀρτισύστατο ταμεῖο τοῦ συλλόγου.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν πολυήμερη βαθεῖα σιωπῆ τῶν πρωτευουσάνων ἐκδοτῶν, πού ἀδιόρησαν τέλεια γιὰ τὸ πνευματικὸ ξεκίνημα τοῦ συλλόγου, δὲν ἦταν πιὰ ἀδικαιολόγητη ἡ ἀπερίγραπτη χαρὰ τῶν μελῶν του, ὅταν ἔφθασε στὰ γραφεῖα τους ἕνα πολλὰ ὑποσχόμενον μεγάλου δέμα. Περιττὸ

κίνδυνος δὲν ὑπάρχει. Σήμερον ἡ πνευματικὴ τροφή εἶναι βροχὴ εὐλογημένη εἰς γῆν πού διψᾷ. Σήμερον ὁ κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται μέσα του τὴν πνευματικὴν δίψαν.

Τὴν πνευματικὴν δίψαν! Αὐτὴν πού δίδει τόσας εὐκαιρίας, ἀλλὰ καὶ τόσας εὐθύνas εἰς τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον τῆς σημερινῆς γενεᾶς! Ἀλλὰ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ δίψα ἀποτελεῖ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς, διότι αἱ τόσαι ταλαιπωρίαὶ καὶ θυσίαι καὶ συγκινήσεις ἔδωσαν εἰς τὸν σύγ-

νὰ ποῦμε πὼς δὲν ἦσαν μόνο τὰ μέλη τοῦ «ἐξωραϊστικῶ καὶ φιλοπρόοδου» συλλόγου οἱ μέτοχοι τῆς τελετῆς. Κι' ἀπ' τὰ παρὰ ἄρθρα τῶν γραφείων τοῦ συλλόγου, ὅσοι δὲν εἶχαν τὸ προνόμιον εἰσόδου ἔτρωγαν μὲ τὰ ὀδάνοιχα μάτια τὸν πλοῦτο αὐτὸ τῶν σφραγισμένων γνώσεων πού θὰ χαριζότανε στὸ χωριό τους.

Μὲ τὴν ἐξοικείωσι σὲ παρόμοιες συγκινήσεις ζωγραφισμένη στὸ ἀτάραχο πρόσωπό του, τὸ ἐπίτιμο μέλος τοῦ συλλόγου ἀνοῖξε τὸ δέμα καὶ ἀρχισε τὴ διαλογὴ τῶν βιβλίων. Ρίγη συγκινήσεως διέτρεχαν τοὺς θεατὰς καθὼς ἕνα πλῆθος κοιμωδεμένοι καλλιτεχνικοὶ τόμοι πέφταν στὸ τραπέζι, ἐνῶ ἡ μυρωδιὰ τοῦ καινούργιου χαρτιοῦ καὶ τῆς μελάνης ξεχύνεται γύρω.

Ἡ χαρὰ ἦταν τόση σὲ ὅλους ὥστε δὲν πρόσεξαν τὸ ξαφνικὸ σκυθρωπάσμα τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονος. Μὲ ἔκπληξι καὶ ἀπορία τὸν βλέπουν νὰ πετᾷ στὴν ἄκρη μὲ θυμὸ τὸ πρῶτο βιβλίον πού ξεφύλλισε.

—Ἀκατάλληλο! ἦταν ἡ μονολεκτικὴ καταδικαστικὴ ἀπόφασις.

Πῆρε ἄλλο ἕνα, διάβασε δυὸ τρεῖς σειρὲς μὲ σουφρωμένα τὰ φρούδια καὶ τὸ πέταξε κι' αὐτὸ μακρυνὰ μὲ ἀποστροφῆ.

—Οὐφ! ἀκούστηκε ἀπὸ τὸ ἔκπληκτο κοινὸ ἡ πιὸ σύντομη κριτικὴ βιβλίου.

Τὰ ἴδια καὶ μὲ τὸ ἐπόμενο. Τάπ, τοῦπ, ὅλα τὰ βιβλία, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο πετιῶνται στὴν ἄκρη.

...Οἱ θεαταὶ σχεδὸν ἀγωνιοῦν, κορμασμένοι ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ κριτοῦ.

—Βρὲ βιβλία πού μᾶς τὰ ἔστειλαν, ἀ-

χρονον ἄνθρωπον μεγαλύτεραν πνευματικὴν δίψαν, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς, εἰς τὴν σημερινὴν γενεάν ἡ ζωὴ ἔχει μεγαλύτερον, βαθύτερον νόημα, νόημα ἀγνωστον εἰς τοὺς παλαιότερους.

Βεβαίως, ὅλα αὐτὰ δὲν σημαίνουν τίποτε διὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ παλαιοῦ ὀλιστικῶ τύπου, τὸν ἄνθρωπον—τόσα κιλά κρέας. Ἀλλὰ ἐδῶ ἀκριβῶς κεῖται τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νέας γενεᾶς. Ὅτι ἀρχίζουν νὰ σπανίζουν πλέον οἱ ἄνθρωποι τοῦ τύπου αὐτοῦ!

κοῦς, νὰ τὰ χαίρωνται! φωνάζει γεμάτος ἀγανάκτησι.

Καί τὸ ταλαίπωρο ἀκροατήριο, μεταπίπτει στὴν πιὸ θαθεῖα ἀπογοήτευσί—πόσο εἶχε χαρῆ στὴν ἀρχή!...

Οἱ εἰκασίες διασταυρώνονται μέσα στὸ γραφεῖο καὶ ἔξω ἀπ' τὰ παράθυρα:

—Αἰσχρὰ βιβλία, φαίνεται!

—'Απ' ἐκεῖνα τὰ λαθραῖα!

—'Εναντίον στοῦ Ἔθνος θὰ εἶναι!

Λίγο ἀκόμη καὶ θὰ τὰ καιγαν ὅλοι μαζὺ ἐν σώματι γιὰ νὰ ξορκισθῆ τὸ κακό!

Τότε ἐκεῖνος σήκωσε τὸ κορμὶ ψηλά, μισόκλεισε τὰ μάτια καὶ εἶπε ἀργά-ἀργά δείχνοντας μὲ μιὰ περιφρονητικὴ χειρονομία τὸν ἀποδιοπομπαῖο σωρὸ τῶν βιβλίων:

—Πφ! "Ο,τι χειρότερο καὶ πιὸ ἀχρηστο εἶχαν.

Ἐξηγήθηκε μὲ ὅλο τὸ κῦρος του:

—"Ὅλα εἶναι βιβλία ἐνὸς χριστιανικοῦ, λέει, βιβλιοπωλείου! Ἄναχρονισμοί!

*

Ὁ σὺλλογος τὸν ἄκουσε πέρα ὡς πέρα. Δὲν εἶναι ἀστεία—ἐδῶ πού τὰ λέμε, τὸ δίπλωμα τὸ ἔχει δὴ ὅλο σχεδὸν τὸ χωριὸ κορμίζαριμένο στὸ σπῆτι τοῦ κοριτοῦ. Ἐγύρισαν λοιπὸν ὡς «ἀταράδεκτα» τὰ βιβλία τοῦ χριστιανικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ στάρι εἶχε γίνει ἄφθονο καὶ οἱ εἰσφορὲς στὸ σὺλλογο γενναῖες, ἀγοράστηκαν γιὰ τὴ βιβλιοθήκη ἀπὸ τὸν προοδευτικὸ ἐπιστήμονα τῆς παλιᾶς ἐκείνης ἐποχῆς τὰ πιὸ ἐξεζητημένα δημιουργήματα τῆς φιλολογίας πού ἐλανασάρετο στὴν ἐποχὴ του. Ρωμάντσα, πού οἱ σελίδες τους θὰ ὄρθωναν ἀπὸ φρίκη τὶς τρίχες τῆς κεφαλῆς τῶν πατεράδων τους, τὰ χωριατόπουλα τὰ συλλάβιζαν μὲ πυρετὸ καὶ κάθε λογῆς θεωρίες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τριβέλιζαν τὰ ἄφητα μυαλά τῶν δυστυχημένων ἐπιγραμματισμένων τοῦ τόπου. «Γαῦρος ἐν ὑελοπωλείῳ» ὑπῆρξε ἐκείνη ἢ τότε μοντέρνα βιβλιοθήκη στὴν κωμόπολι.

Καὶ δὲν ὑπῆρξε αὐτὴ τὸ μοναδικὸ ἔργο πού καθωδηγήθη ἀπὸ τὴν «διανόησι» τοῦ χωριοῦ. Γινότανε γενικὸς ἐξωραϊσμὸς σὲ ὅ,τι ἦτανε ὡς τότε σεβαστό. Ποῦ νὰ τολμήσουν ἀντίδρασι οἱ γεροντότεροι.

Αὐτὰ συνέβαιναν εἰς τὰ σωτήρια ἐκεῖνα ἔτη...

Καὶ μιὰ νέα ἱστορία τώρα. Στὴν τωρινὴ ἐποχὴ πού τὸ ρεῦμα πρὸς τὶς ἄγονες πόλεις γυρίζει ἀντίθετα, πρὸς τὴν ὑπαίθρο τώρα, τὴν ξεχασμένη μητέρα, καὶ ξαναφέρονει σ' αὐτὴν πενιχασμένους ἄσους τὴν ἀπαρνήθησαν ἄλλοτε χορτάτοι.

Ἔτσι κατέφυγε σ' αὐτὴ καὶ ὁ σοφὸς συμπολίτης τοῦ «ἔξωραϊστικοῦ» σὺλλογου. —'Αλλὰ σὲ κάθε ἀλλή τῆς κωμοπόλεως νὰ βλέπης κι' ἀπὸ ἓνα φουῖρο φρεσκοασβεστωμένο καὶ νὰ σοῦ φέρνῃ στὸ μυαλὸ κι' ὁ παραμικρὸς περίπατος ὅλες τὶς συγγενεῖς μ' αὐτὸν παραστάσεις, αὐτὸ εἶναι ἐνοχλητικὸ προᾶγμα σήμερα. Ἐπὶ τέλους νὰ πληροφορηῖσαι, ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεώς σου, ἀπὸ τὴν κάπνα τῶν θυμαριῶν πὼς ὁ γειτονικὸς φουῖρος πυρώνεται, κι' αὐτὸ δυσάρεστο εἶναι. Ἄλλὰ νὰ φτυαρίζῃ ἡ κυρὰ Γεωργιάκαινα κάτι πελώρια ἐδεμικά καρβέλια, ἢ ἄχνα τους νὰ σοῦ γυρίζῃ τὰ μέσα ἔξω καὶ δὺὸ λεπτά πρὶν ὁ κύρ Γεωργιάκης—μὲ ὕφος πέντε μαρκησίων—νὰ ἔχῃ δηλώσει ξερά, ὅτι «κομὶ δὲν βρίζεται—οὔτε ἓνα καρβέλι, ἔ αὐτὸ εἶνε ἄχωνετο!

"Ἀχ! δὲν εἶν' αὐτὰ ἡ μοναδικὴ ἔνδειξις γιὰ τὸ παλαιὸ ἐπίτιμο μέλος τοῦ πρὸ τριακονταετίας ἀκμάσαντος «ἔξωραϊστικοῦ» σὺλλογου! Ἔπαψαν πιά νὰ ἔχουν πέρασι οἱ τίτλοι του. Κι' αὐτὸς κατέφυγε σήμερα ἐκεῖ γυρεύοντας νὰ ζήσῃ! Ἐνα πλῆθος κοκκόρια τὸν ἀγουροξυπνᾶνε ἀπ' τὰ χαράματα καὶ γιὰ νὰ δῆ ἓνα ἀπ' αὐτὰ στὸ τσουκάλι του πρέπει νὰ χρυσώσῃ τὸν νοικοκύρη του. "Ὅσο γιὰ αὐγά, ἄλλοῦ γεννοῦν οἱ κότες!

Γιατὶ ὁ φίλος μας δὲν εἶναι σήμερα ὁ εὐπορὸς προύχοντας. Οὔτε ὁ μοναδικὸς μορφωμένος. Ἀπὸ ἐπιστήμονας πεινῶντας ἔχει χορτάσει τὸ χωριό. Δὲν φταίει ὁμως μόνον αὐτό. Οἱ χωριανοὶ του ἔχουν γίνει τρομερὰ ἐγωῖσταὶ καὶ ἄσπλαγχοι, προδευμένοι ἀφάνταστα μονάχα στὴν πονηριά. Ἄκους νὰ μὴ θρίσκῃ οὔτε ἓνα ψομὶ στὸν τόπο του! Νὰ χτυπᾶν πόρτες στὴ σειρά μὲ τὰ λεπτά στὸ χέρι καὶ νὰ τοῦ ἀνοίγῃ ἡ παγωμένη ἄρνησι...

Ἀχαλίνωτοι ἄνθρωποι! Κακοί, ἄρπαγες. Πὼς ἔγιναν ἔτσι! Βλέπεις οἱ διανοούμενοι κρέμονται τώρα ἀπ' αὐτοῦς. Ἄλλὰ

γιά τὴν πρόοδο πού ἀνοίξε μπροστά τους τὸν ἐκδικουῦνται;

Καὶ ὅμως μέσα σ' αὐτὸ τὸ δράμα ἔκαμε τὴν ἐμφάνισί του σήμερα ἓνα παραδόξο φαινόμενο.

Κάποιοι φοροῦνος θὰ γκροέμισε! Ἀσφαλῶς. Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλοιῶς. Ἦλθε πρὸ ὀλίγου—στὴν ὄρα πού πήγαινε νὰ σκάσει ἀπ' τὸ κακό του—καὶ τὸν ζήτησε κάποιος. Ἕνας ἀπὸ τὴν ἀγέλη αὐτῶν τῶν ἀσπλάγχων θηριῶν. Τί νὰ τὰ πολυλογοῦμε. Τὸ γεγονός δικαιολογεῖ τὴν ἐκπληξί του: τοῦ προσέφερε ψομί θαναάσιο, σπιτίσιο χωριάτικο ψομί, κι' αὐγά!

Ἐξηγήστε τὸ ἐσεῖς αὐτό. Καὶ μάλιστα—ἄλλο καὶ τοῦτο—τοῦ εἶπε πὼς «τὸν σκέφθηκε πού δὲν θὰ βροῖσκη τίποτα νὰ φάη»!

Περίεργα πράγματα... Κάτι ἔγινε ἐδῶ!

Αὐτὸ τὸ «κάτι» ἔψαχνε νὰ βροῖ τὴν ὥρα στο καφενεῖο τῆς πλατείας—στο ἴδιο κατὰ σύμπιωμα μαγαζι πού εἶχε στεγάσει τὰ γραφεῖα τοῦ τότε «ἔξωραίστικοῦ» του συλλόγου. Μὰ κάποια κίνησις στο καφενεῖο τοῦ κόβει τὸν εἰρημό. Κάποιος νεοφερμένος στο χωριό, μιλάει σὲ ἓνα κύκλο χωρικῶν στο διπλανὸ τραπέζι. Οἱ ἄλλοι θαμῶνες πλησιαίζουν τὴν καρέκλες τους στο τραπέζι του. Τράθηξε κι' ὁ δικός μας τὴν καρέκλα του ν' ἀκούση τί λένε.

Ὁ ξένος μιλάει μὲ κύρος στοὺς ἄλλους. Φαίνεται πολὺ μορφωμένος καὶ συνειδημένος στὴ συζήτησι.

—Στὴ σημερινὴ ἐποχῇ, ἔλεγε, ἡ μοναδικὴ κοινωνικὴ ἀρετῇ, ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἄλλο πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ εὐρύτατα...

Χμ! πολὺ ἐπίκαιρο αὐτό... σκέπτεται ὁ πενιασμένος φίλος μας, καὶ σέρνει τὴν καρέκλα του πιὸ κοντά.

—... καὶ ὁ προχειρότερος τρόπος εἶναι νὰ συμμερισθοῦμε τὴν στερησίσι τῶν ἄλλων. Ἔχω ἐγὼ σήμερα ἐτοῦτο τὸ πρᾶγμα; νὰ τὸ μοιρασθῶ μὲ ἐκεῖνον πού στερεῖται ὀλότελα...

! Γκρο!!, ἄλλο ἓνα τράθηγμα τῆς καρέκλας γιὰ νὰ ἀκούση πιὸ καλά καὶ ὁ πεινῶν παρεπίδημος.

—...δὲν χρειάζονται πολλὰ λόγια, αὐτὸς ἦταν ἀνέκαθεν καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ὁ μοναδικὸς δρόμος γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐξυγι-

ανσι καὶ τὸ πιὸ σύντομο κήρυγμα τῆς πίστεώς μας: «Φερθῆτε στὸν ἄλλο ὅπως θὰ θέλατε νὰ σᾶς φερθῆ»

Ἡ καρέκλα τοῦ καυμένου τοῦ τέως ἐπιτίμου ἔχει φθάσει ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον πλάι στὸν ὀμηλίτη.

Ἐκεῖνος συμπληρώνει τὸ κήρυγμά του μοιράζοντας στοὺς συγκεντρωμένους καὶ μερικὰ βιβλία.

Πῆρε ἓνα στὰ χέρια του καὶ ὁ παλαιὸς ἐπιστήμων καὶ τὸ κυττάζει.

—Βέβαια, εἶπε, τὸ περιοχόμενό τους θὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὸ πνεῦμα τῶν λόγων σας.

—... Ναι, ἀποκριθῆκε ὁ ξένος χαμογελώντας γιὰ τὴν ἐρώτησι, καὶ σύμφωνο μὲ τὸ πνεῦμα πού κάνει κατορθωτὰ τὰ λόγια μου, πρόσθεσε λογοπαίζοντας.

—Μὰ πότε ἦλθατε ἐδῶ; τὸν ρωτᾷ ξαφνικὰ ὁ παλαιὸς ἐπιστήμων κυττάζοντάς τον στὰ μάτια.

—Προχθές.

—Ἄ... τώρα καταλαβαίνω!

Ἔτσι τοῦ ἦλθε τοῦ καυμένου νὰ πεταχτῇ νὰ τὸν φιλήσῃ, νὰ τοῦ πῆ ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ... γιὰ τὸ ψομί καὶ τ' αὐγά...

Εἶναι βέβαιος! Στὰ λόγια του καὶ τὸ κήρυγμά του ὀφείλονται, ἀσφαλῶς! Αὐτὸς ἦταν τὸ «κάτι» πού ἔψαχνε νὰ βροῖ. Καὶ τὸ κήρυγμά του ἡ αἰτία τῆς αἰφνιδίας μεγαλοφυΐας τοῦ χωρικοῦ!

—Πόσο καλὸ θὰ κάνουν τὰ βιβλία σας στὸν τόπο, τοῦ εἶπε μὲ θέρημη, πόσο ἄπρεπε νὰ διαβάζονται!

Ξεφύλλισε μὲ ἐνδιαφέρον τὴν πρῶτην σελίδες τοῦ βιβλίου πού πῆρε στὰ χέρια του. Τὸ βλέμμα του καρφώθηκε στὴ φέριμα τοῦ ἐκδότου.

O Tempora, o mores!

Ἦταν ἡ ἴδια φέριμα, οἱ ἴδιοι ἐκδόται!

Ἡ φέριμα τῶν βιβλίων πού ἄλλοτε, στὴν ἴδια αἶθουσα, τὸ τότε ἐπίτιμο μέλος τοῦ «ἔξωραίστικοῦ» συλλόγου, ὁ ἀνακαινιστῆς τῶν ἰδεῶν στὴν «κοινοπολι», πετοῦσε μὲ ἀηδία στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων καὶ ἐπιβλαβῶν!

Δὲν ξέρω ἂν τὰ βιβλία μποροῦν νὰ τιμωροῦν, οἱ ἰδέες ὅμως πού εἶχαν σαροῖ στὰ κεφάλια τῶν συμπολιτῶν του, φαίνεται ὅτι τὸ συνηθίζουν αὐτὸ μὲ τὸ δικό τους τρόπο.

Επίκαιρα

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΝ

Μετά την δοκιμασίαν τῆς χώρας μας, ἡ ὁποία ἦλθε νὰ ταράξῃ καὶ τὰ ἡσυχα νερά τῆς διανοήσεως τοῦ τόπου, πολὺς λόγος γίνεται πάλιν διὰ τὸ χρέος τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ἐν ὄψει τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως. Καὶ πολὺ σωστά ὑποδεικνύεται μία κατεύθυνσις διὰ τὴν καλυτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν σημερινῶν πραγμάτων ἐκ μέρους τοῦ "Ἑλληνος διανοουμένου. Εἶναι ἡ κατεύθυνσις πρὸς τὰ «ἔνδον τῆς ψυχῆς» τοῦ ἐργάτου τῶν γραμμάτων. Μία τοιαύτη ἐνδοσκόπησις, μία ἐπιμελής καὶ εὐλικρινής ἐξέτασις τῆς συμβολῆς τοῦ καθενὸς εἰς τὸ πνευματικὸν πεδῖον, μία τιμιά ἐξομολόγησις τῶν παραστρατημάτων, θὰ ἦτο ἡ ἀρίστη ὁδὸς διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς μίαν νέαν περίοδον πνευματικῆς προόδου τῆς πατρίδος μας.

Ἐνώπιον ὅμως τῆς σημερινῆς καταστάσεως, πού, ξυμπᾶ συνειδησίῃς, διὰ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κατάντημα τοῦ τόπου, πρέπει νὰ προσέξουν πολὺ οἱ "Ἕλληνες διανοούμενοι. Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ καθαρθοῦν τὰ λάθη τοῦ παρελθόντος, πού ὠδήγησαν εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀνθρώπου». Χρειάζεται φῶς διὰ τὴν «ἐνδοσκόπησιν» διὰ νὰ φωτίσῃ καὶ τοὺς ἔξω. Ἄλλὰ πού θὰ τὸ εὐρωμεν τὸ φῶς αὐτό; Μήπως δὲν ἐκηρύχθη ἕως τώρα ἀπὸ τοὺς διανοουμένους μας εἰς ὅλους τοὺς ἤχους τὸ κήρυγμα τῆς θεοποιήσεως τῆς ὕλης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς μηχανῆς, τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ τὸσων ἄλλων, νέων δὴθεν ἐκζητήσεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔπρεπεν ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν, ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἀπελευθερώσεώς του, νὰ τρέφεται ὁ "Ἕλληνας λαός; Νὰ γυρίσωμεν ὀπίσω εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ ἀναστήσωμεν διὰ τῆς βίας δημιουργήματα πού δὲν μᾶς ὀμιλοῦν πλέον εἰς τὴν ψυχὴν, ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ ἔχωμεν τὸν ναρκισσισμὸν τῆς περιφήμου «φυγῆς»; Ἡ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς «τὴν γῆν», ἕνα σύνθημα ὀρθὸν βέβαια, καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελῇ πανάκειαν, διότι χωρὶς κανένα, πνευματικὸν ἐφόδιον, θὰ χρησιμεύῃ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ λύσωμεν τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα; Μὰ τέλος πάντων καιρὸς εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τὸ «ὕλικόν δράμα» εἶναι γέννημα τοῦ «ἠθικοῦ δράματος».

Μᾶς χρειάζεται κάτι νέον. "Ἐνα φῶς,

τὸ ὁποῖον δὲν ἐχρησιμοποιήσωμεν ἕως τώρα διὰ τὰ πνευματικὰ μας προβλήματα. Καὶ τὸ φῶς αὐτὸ εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν εἶναι ἔτοιμος νὰ μᾶς τὸ δώσῃ (θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν μερικοὶ ὑπερδιανοοῦμενοι νὰ τὸ εἰπώμεν;) ὁ Χριστιανισμός. Εἶναι κάτι νέον, διότι εἶναι ἀγνωστον εἰς τὸν τόπον μας καὶ κατὰ τὴν μεγίστην πλειονότητα εἰς τοὺς διανοουμένους μας. "Ἄς μὴ νομίζωμεν ὅτι ἐχρησιμοποιήσωμεν τὸ φῶς αὐτὸ εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν μας, ἐπειδὴ ἔλαχε νὰ ἀκούσωμεν—ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τόσον κακὰ σεβρισιμένα—ὄλιγα «περὶ Χριστοῦ». Τὰ κατασκευάσματα τῶν διαφόρων διανοουμένων πού περιεργάζονται τὸν Χριστιανισμὸν εἶναι μόνον ἀρνήσις καὶ κατὰ συνέπειαν στείρα καὶ ἀγονος προσφορὰ εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος. Ἐάν εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν κάμητὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, οἱ "Ἕλληνες ἐργάται τοῦ πνεύματος, τώρα πού πρέπει νὰ εἶναι σκυμμένοι εἰς τὸν ἑαυτὸν των, θελήσουν νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν μὲ ἀντικειμενικότητα τὸ πάντοτε νέον φῶς τῆς πίστεως, τότε ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς τοῦ τόπου θὰ παρουσιάσῃ πραγματικὴν ἀύτην.

ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΝ

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πολλαχόθεν καταγγέλλεται εἰς βάρος μερικῶν ἐργοδοτῶν ὡς πρὸς τὴν ἐναντι τῶν ὑπαλλήλων των στάσιν των καὶ τὸ ὁποῖον καὶ τὴν κυβέρνησιν ἐξηνάγκασεν εἰς λήψιν ἐξαιρετικῶν μέτρων, εἶναι πράγματι φοβερόν. Διὰφοροί, δηλαδή, ἐργοδοταί, ἐν ὄψει τῶν σημερινῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ὄχι μόνον δὲν ἐσκέφθησαν ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐνδιαφερθοῦν ὥστε οἱ ὑπάλληλοι των νὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των τὰ μέσα μίᾳς ἐντελῶς στοιχειώδους ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ Κράτος ἠναγκάσθῃ νὰ τὸς υποχρεώσῃ διὰ νόμου εἰς τὸ νὰ ἀδείξουν τὰς ἀποδοχὰς των, αὐτοὶ ἐκύτταξαν νὰ ξεφύγουν μὲ κάθε τρόπον, καὶ μάλιστα μὲ τὸν χειρότερον ὅλων, τὴν ἀβρόαν ἀπόλυσιν τῶν ὑπαλλήλων.

Καὶ τὸ μὲν Κράτος ἔσπευσε νὰ λάθῃ καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τὰ προσήκοντα μέτρα. Τί νὰ εἰπῇ ὅμως κανεὶς διὰ τὴν—μὰ πῶς νὰ τὴν χαρακτηρίσῃ—συμπεριφορὰν τῶν ἐργοδοτῶν αὐτῶν; Καὶ δὲν πρόκειται, σημειωτέον, περὶ τῶν ἐπιχειρημα-

τιών, οι οποίοι υποφέρουν οικονομικώς, αλλά περιέκεινται οι οποίοι διαρκώς θησαυρίζουν, ή, πάντως, ε γνώρισαν με το παραπάνω την περίοδο των παχειών αγελάδων, και οι οποίοι και εις τους τελευταίους άκόμενη καιρούς είδαν τά κέρδη των άφθονα να συρρέουν εις τας επιχειρήσεις των. Ξέρουν αυτοί και καλοξέρουν μάλιστα, την σημερινήν ακρίθειαν του βίου και γνωρίζουν ότι με τους μισθούς, τους όποιους δίδουν εις τους υπαλλήλους των, ιδίως τους κατωτέρους, (οί όποιοι με τό να είναι καθυπερβολικά άπλούστατα είναι αδύνατον να ζήση ένας άνθρωπος και μάλιστα μια οικογένεια. Τι ήθελεν λοιπόν οι επιχειρηματίαι αυτοί; Να βλέπουν τους υπαλλήλους των να πεθαίνουν μπροστά εις τά μάτια των, από την ανέχειαν; Και άν και αυτό έγινετο τί θα έκέρδιζον οι ίδιοι; Φρονούν ότι τό να δώσουν κάτι από τά κέρδη, τά όποια επί τόσον καιρόν έπεσώρευσαν, διά να ζήσουν και εκείνοι, οι όποιοι κάτι τέλος πάντων και αυτοί συνετέλεσαν εις την συσώρευσιν των κερδών αυτών, θα απέτελει γενναιοδωρίαν εξαιρετικήν; Η νομίζουν ότι ή πείνα, ή δυστυχία τών συνεργατών των, και, φυσικά, ή αντίστοιχος ψυχική των διάθεσις θα απέτελουσιν καλόν παράγοντα διά τας επιχειρήσεις των, και τώρα και εις τό μέλλον;

Γνωρίζομεν, βεβαίως, ότι υπάρχουν και εργοδοτάι, οι όποιοι έχουν αποδείξει πλήρη επίγνωσιν της υποχρέωσης της ανθρωπίνης άλληλεγγυής και αποδεικνύουσιν εμπράκτως την επίγνωσιν αυτήν. Τό γνωρίζομεν ότι υπάρχουν τοιοῦτοι εργοδοτάι και προς αυτούς απευθυνόμεθα, διότι, άλλως τε, μόνον από αυτούς περιμένομεν ότι θα διαβάσουν τας γραμμάς αυτές. Και απευθυνόμεθα προς αυτούς ακριβώς διά να τους τονίσωμεν κάτι, τό όποιον βεβαίως γνωρίζουν, του όποιου όμως ή επανάληψις ποτέ δέν είναι υπερβολή, ότι δηλαδή ή υποχρέωσις των δέν εξαντλείται με εκείνο, τό όποιον αυτοί κάμουν έναντι τών ιδιωτικών εργατών και υπαλλήλων. "Ότι, ως κοινωνικοί εργάται, όφείλουν να φροντίσουν, ώστε οι συνάδελφοί των να αντίληφθούσιν επί τέλους τας υποχρεώσεις, τας όποιαις έχουν άπέναντι του κοινωνικού συνόλου, και, φυσικά, κατά πρώτον λόγον άπέναντι εκείνων, ο ίδρωσών και ή ύγεια των όποιων έκδαπανάται εις τας επιχειρήσεις των. "Ότι πρέπει να καταλάβουσιν ότι με την αναλογίαν των έτοιμάζουν και την ιδικήν των καταστροφήν και ότι δέν είναι μόνον άπαιθροπία, αλλά είναι και τό άκρον άωτον της μαρίας, ή ιδέα ότι είναι δυνατόν να εύτυχούσιν αυτοί και να άπολαύθουν τον πλούτον των μέσα εις άτμόσφαιραν δυστυχίας και πικρίας, την όποι-

αν θέλουν να δημιουργήσουν. Και ότι ή συμβολή, την όποιαν τους επέβαλε τό Κράτος διά την αντιμετώπιαν των έκτάκτων αναγκών των υπαλλήλων των όχι μόνον πρέπει να παρααχθεθί άπροφασίτως, αλλά και πρέπει να θεωρηθί, ως ένα ελάχιστον όριον, τό όποιον όλοι πρέπει να φιλοτιμηθούσιν να υπερβούσιν.

Ό Έλλην επιχειρηματίας έθεωρήθη πάντοτε ως έξυπνος άνθρωπος. Και ή πραγματική έξυπνάδα συνίσταται εις την κατανόησιν των υποχρεώσεων, τας όποιαις επιβάλλουν αι περιστάσεις. Και την κατανόησιν αυτήν την περιμένομεν από τον Έλληνα εργοδότην.

ΝΑ ΚΑΥΧΗΘΗ

Ένας θεσμός της αρχαίας Έκκλησιας αρχίζει και πάλιν να λαμβάνη ζωντανήν εφαρμογήν. Πρόκειται περί του θεσμού των «λογίων», κατά τας όποιαις οι πιστοί συλλέγουσιν έκ του περισεύματος και του υστερήματός των ήμπορούν, διά να αντιμετωπιζώνται αι δυσκολία των καιρών από κοινού υπό χριστιανικού πληρώματος. Ό Παύλος μάς διδει (Α΄ Κορ. ιστ΄ 1) ανάγλυφον εικόνα των λογίων αυτών. Κάθε ένας μαζεύει «θησαυρίζων» ότι του είναι δυνατόν και κατόπιν ή Έκκλησία τά συλλέγει αυτά όλα τά θησαυρίσματα και με αυτά αντιμετωπιζονται αι ανάγκαι, εκεί όπου ή εμφάνισις των είναι όξυτέρα, και γίνεται πραγματι ζωντανή ή ένότης και άλληλεγγυή του όλου. Είναι δε γνωστόν έκ της ιστορίας πόσον ευεργετικήν άποτελεσματικότητά ειχον αι λογία αυτά.

Βεβαίως ο θεσμός αυτός των λογίων ποτέ δέν έσταμάτησε, όσον και άν ο όρος έληγομινήθη. "Αλλ' είναι γεγονός, ότι εξαιρετικοί καιροί εξαιρετικήν δραστηριότητα της αγάπης επιβάλλουσιν, εξαιρετικώς συστηματικήν και έπιμελή έκδήλωσιν της αγάπης. Και δι' αυτόν τον λόγον τό ότι εις την σύγχρονον Έκκλησίαν ο θεσμός των λογίων αρχίζει και πάλιν να κατακτά έδαφος, είναι εξαιρετικώς παρήγορον.

Και άν ή έποχή μας πρόκειται να ζωντανεύση τον θεσμόν των «λογίων», και δι' αυτών να διευκολυνθί και ένισχυθί της Πολιτείας και της Έκκλησίας ή άποστολή διά την ένίσχυσιν εκείνων, οι όποιοι ιδιαίτέρως υποφέρουν από τας δυσκολίας των καιρών, τότε άσφαλώς ή έποχή μας θα έχη κάτι διά τό όποιον θα δύναται να καυχηθί.

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

Η άνακίνησις του, περιφήμου πλέον, πανεπιστημιακού ζητήματος, έκαμεν ώστε να γίνη και πάλιν λόγος περί του

Πανεπιστημίου ως πνευματικού παράγοντος εις τόν τόπον μας. Καί δέν υπάρχει άμφιβόλτα ότι, ή υπόμνησις τής πνευματικής άποστολής του Πανεπιστημίου, άποτελεί μέσον πρόσφορον διά νά έπικρατήσῃ ή ώρθότερα αντίληψις έν σχέσει με τά άφορώσαντα εις τό άνώτατον έκπαιδευτικόν μας ίδρυμα. Έάν ο πνευματικός προορισμός του Πανεπιστημίου είχε ληφθῆ ύπ' όψιν, τότε άναμφιβόλως καί τά άφορώσαντα εις τό διδακτικόν αύτου προσωπικόν θά έξητάζοντο από έντελώς διαφορετικής σκοπιάς.

Ό μās έπιτραπή όμως νά παρατηρήσωμεν, ότι τό ζήτημα του πνευματικού προορισμού του Πανεπιστημίου πρέπει νά τεθῆ βασικώτερον καί όχι άπλώς έξ άφορμής παρατηρηθέντων άποημάτων. Πρέπει νά κατανοηθῆ καλώς, ότι τό έθνος άποβλέπει εις τό Πανεπιστήμιον όχι άπλώς ως εις Ένα κέντρον μεταδόσεως ώρισμένων γνώσεων, αλλά ως μίαν πηγήν πνευματικήν, ως έργαστήριον πνευματικών ήγετών, εκ του όποιου έξαρτάται ή πνευματική πρόοδος του έθνους όλοκλήρου. Εις τούς έν αύτώ διδάσκοντας καί διδασκόμενους τό έθνος άποβλέπει ως εις προσωπικότητας μέ καθολικήν συγκρότησιν, Ικανάς νά στηρίξουν τάς έλπίδας του. Φέρων έπάνω του την ένδοξον αλλά καί βαρείαν κληρονομίαν τών διδασκάλων του Γένους, τών όποιων είναι διάδοχος, ο άκαδημαϊκός διδάσκαλος δέν είναι άπλως τις δημόσιος υπάλληλος, διοριζόμενος καί παύόμενος διά διαταγμάτων, καί έν τῇ υπαλληλικῇ βάσει βλέπων έξαντλούμενον τόν προορισμόν του. Είναι πνευματικός καθοδηγητής, ο όποιος καί πρό καί ανεξαρτήτως του διορισμού του άποτελεί πηγήν φωτός διά τό "Έθνος καί είναι δύναμις, από την καλήν ή κακήν χρησιμοποίησιν τής όποιας κατά μέγα μέρος έξαρτάται του "Έθνους τό μέλλον.

"Αλλά όλα αυτά τά ώραία λόγια επί τών όποιων κανείς βεθαίως δέν διαφωνεί είναι, άπλούστατα, λόγια, κενά περιεχομένου, όταν τό Πανεπιστήμιον, παρασυρόμενον από την άρνητικήν σκέψιν του περασμένου αιώνος, θεωρεί έαυτό ως ξένον πρός κάθε δεσμόν με τάς μεγάλας εκείνας βασικές άληθείας, άνευ τών όποιων όλαί τής έπιστήμης καί τών γραμμάτων αί διακηρύξεις καί έπαγγελίαί κατατόνω άπατηλαί άερολογίαί. "Όταν οί έν τῷ Πανεπιστημίω άντί νά είναι, κατά τό ανθρωπίνως έφικτόν, ή ένσάρκωσις τών βασικών άληθειών που έξυμώσαν τον άνθρωπον καί ένδυναμώνουν τό πνεύμα φρονοούν ότι από άπόψεως κοσμοθεωρίας τό Πανεπιστήμιον πρέπει νά είναι άχρουν, άοσμον καί άγευστον, τότε βεθαίως σιγά-σιγά λησμονείται ο πνευμα-

τικός προορισμός του Πανεπιστημίου, οί έν αύτώ διδάσκοντες υποβιβάζονται εις φροντιστάς μεταδόσεως γνώσεων, φροντιστάς τούς όποιους δύναται ίσως νά αντικαταστήσῃ καί οίσοδήποτε άλλως ή Ισως καί ένα Linguaphone. Καί δέν πρέπει τότε κανένα νά έκπληκτη έν οι λοιποί κοινωνικοί καί πολιτειακοί παράγοντες, άποβλέπουν εις τούς έν τῷ Πανεπιστημίω διδάσκοντας όχι πλεόν ως πνευματικούς έργάτας, ως σεβαστούς διδασκάλους του γένους, καί Ιεροφάντας, άλλ' ως εις υπαλλήλους, αύστηρώς τεχνικήν ύπηρεσίαν έκτελοούντας.

Καί πρέπει δυστυχώς νά λεχθῆ ή άλληθια, ότι εις τόν υπερεκατονταετή βίον του τό Πανεπιστήμιόν μας δέν έδειξεν επαρκή έπίγνωσην του άνωτέρου πνευματικού του προορισμού. "Η έπιστημονική έδρα πολυλάκις έγινε οργανον κηρύγματος άρνητικού καί με περιεχόμενον τούσον ξένον πρός την άπροκατάληπτον έπιστημονικήν έρευναν, ώστε τά πρό έτών μόλις τής έπιστημονικά θέσφατα διατυμπανιζόμενα νά μη δύναται σήμερα νά επαναληφθούν χωρίς φόβον γελοιοποιήσεως. Καί ούτως, όταν άκόμη αύτό δέν συμβαίνει, υπάρχει ή ξηρότης, ή έλλειψις πνεύματος, ή έλλειψις ζωής, ή όποία υποβιβάζει την άκαδημαϊκήν διδασκαλίαν καί την καθιστά άδύνατον νά προσάλη οίανδήποτε αξίωσιν πνευματικής άναγνωρίσεως.

Βεθαίως υπάρχουν καί φωτεινάί έξαιρέσεις καί αύταί ύπήρξαν καί είναι πάντοτε σεβασταί. "Αλλά άκριβώς τό ζήτημα είναι ότι αί έξαιρέσεις πρέπει νά παύσουν νά είναι έξαιρέσεις. "Αλλως τό πανεπιστημιακόν ζήτημα, ή πανεπιστημιακή κρίσις θά ύφίσταται πάντοτε.

Η ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΩΝ "ΑΚΤΙΝΩΝ,"

Παρά την λιγυγίωδη αόησιν τών τιμών καταρθώθη πρός τό παρόν ή τιμή εκάστου τεύχους τών «'Ακτινών» νά μείνη ή αύτή ως καί πρότερον. Ένώ δέ, ως είχε δηλωθῆ, ύπελογίζαμεν ότι δέν θά έκδοθουν περισσότερα τών έπτά τευχών διά τό έτος 1941, συμπληρούται διά του παρόντος ο αριθμός ούτος, με την πρόβλεψιν ότι πιθανώτατα θά καταστή δυνατόν νά έκδοθουν δέκα τεύχη. Κατά ταύτα ή συνδρομή τών «'Ακτινών», ύπολογιζόμενη βάσει τής τιμής εκάστου τεύχους, άνέρχεται διά τό έτος τούτο εις τό ποσόν τών δραχμών 50. Έννοείται ότι όσοι ήδη κατέβαλον την συνδρομήν τών δραχμών 35, ύπολογισθεΐσαν επί τῇ προόψει ότι μόνον έπτά τεύχη θά καθίστατο δυνατόν νά έκδοθουν, δέν υποχρεοούνται εις συμπληρωματικήν τινα καταβολήν.

Ο ΜΕΝΤΕΛ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ(*)

Τό όνομα του Μέντελ δέν είνε, βέβαια, άγνωστο σέ κανένα από εκείνους πού όπωσοδήποτε παρακολουθοϋν, έστω και χωρίς ειδίκευση, τήν πρόοδο του έπιστημονικού πνεύματος. Ό Μέντελ και ή έπιστημονική του έργασία (ή μάλλον ή νέα έπιστήμη πού αυτός ίδρυσε) έχουν επιβληθή όχι μόνο στόν στενό κύκλο των ειδικών έρευνητών, αλλά και στό πολύ κοινό, εκείνο τό κοινό πού έθεωρείτο άποκλειστικό τιμάριο διαφόρων έκλαϊκευτών με τίς γνωστές θορυβώδεις φυλλάδες πού είχαν και τόν τόπο μας πλημμυρίσει.

Σεβαστό λοιπόν στόν κύκλο των επαϊόντων, άλλ' όχι άγνωστο και στός πολλούς τό όνομα του Μέντελ έχει πιά καταλάβει τήν ξεχωριστή όλότελα θέσι του μέσα στό Πάνθεο των Μεγάλων τής έπιστήμης. Και τό ξεχωριστό αυτό κύρος του άξιζει πραγματικά. Ό Μέντελ δέν διάλεξε τόν ξεκούραστο και εύκολο δρόμο των άνεπαληθεύτων θεωριών, πού τόσο άλλοι προτίμησαν. Αντίθετα, χωρίς νά λογαριάσει κόπο, χωρίς νά άποθαρρυνθή από τίς δυσκολίες, προχώρησε στην έργασία του τήν έπιστημονική. Άφιερώθηκε σ' αυτήν με όλες του τίς δυνάμεις, έπιμένοντας σταθερά και όπομονητικά, με σκοπό νά φθάσει σ' ένα τέρας. Και είδωλα στό άρθρο πού έδημοσιεύθηκε στό προηγούμενο φύλλο τόν ώραίο αυτό έπιστημονικό άγώνα.

Ό Μέντελ επί πολλά χρόνια κατέγινε με πειράματα άπάνω σέ περισσότερα από δέκα χιλιάδες φυτά μπιζελιών.

Τό καταστάλαγμα όλης αυτής τής έργασίας είναι οι τρεις περίφημοι νόμοι του Μέντελ, πού άποτελοϋν τά θεμέλια του Μενδελισμού (Γενετικής) ή άλλοιώς τας τής Πειραματικής Κληρονομικότητας.

Πρώτος είναι ό νόμος τής έπικρατήσεως. Σύμφωνα μ' αυτόν στην πρώτη υϊκή γενεά τό ένα από τά χαρακτηριστικά πού κληρονομούνται από τούς γονείς έπικρατεί, έπειδή κατορθώνει νά έπισκιαίξη τό άλλο τελείως και νά έμφανίζεται μόνον αυτό.

Άργότερα ό νόμος αυτός συμπληρώθηκε, και σήμερα είναι γνωστός ως νόμος τής όμοιομορφίας τής πρώτης υϊκής γενεάς.

Δεύτερος είναι ό νόμος τής άνεξαρτήτου μεταβιβάσεως των χαρακτηριστικών (όταν οι γόνι των δέν έχουν linkage, δέν έδρουν στο ίδιο χρωμόσωμο).

Και ό τρίτος, πού είναι και φυσική συνέπεια του δευτέρου, ό νόμος τής άποσχίσεως, στη δευτέρα υϊκή γενεά, κατά όρισμένες αναλογίες, πού υπολογίζονται μαθηματικά σύμφωνα με τούς δυνατούς συνδυασμούς πού μπορούν νά δώσουν οι κληρονομικοί παράγοντες μεταξύ των.

Έρχόμαστε τώρα νά δοϋμε κάτω από τό φώς του Μενδελισμού τίς κυριότερες θεωρίες πού προσπάθησαν νά δώσουν τόν μηχανισμό τής εξέλιξεως.

Δέν είναι καθόλου υπερβολή άν πούμε ότι ό Μενδελισμός έκρήμισε κυριολεκτικά από τά θεμέλια των τίς όποθεσεις του Lamarck και του Δαρβίνου, πού έπικρατούσαν σ' όλο τόν Ιθ' αιώνα.

Μιά άπλή ύπενθύμιας των δύο αυτών θεωριών και μία σύντομη έκθεση των άποτελεσμάτων πού έδωσε ή πειραματική κληρονομικότητα, θά μάς τό φανερώσει.

ΛΑΜΑΡΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ

Ό «άγών περι ύπάρξεως» και ή «φυσική έπιλογή» ήταν, σύμφωνα με τή θεωρία του Δαρβίνου, οι κύριοι παράγοντες του μετασχηματισμού των οργανισμών. Αν δεχθούμε τήν μεταβλητότητα των ειδών, τότε αυτοί οι δύο παράγοντες δίνουν μια έξήγησι στο πρόβλημα του μετασχηματισμού αυτού, τελείως διαφορετική από εκείνην πού έδέχθη ό Lamarck. Αν θελήσουμε νά έξετάσουμε προσεκτικά τίς δύο αυτές θεωρίες, θά παρατηρήσουμε ότι μόνο ό Lamarck δίνει μια θεωρία πλήρη και λογικά αίτιολογημένη, ενώ ό Δαρβίνος άρκεείται, καθ' όσον άφορτά στο βασικότερο κεφάλαιο, δηλαδή τήν μεταβλητότητα, σέ μια πρόχειρη διαπίστωση.

Βασικές άρχές τής μέν θεωρίας του Λαμάρκ είναι ή κληρονομία των έπικτητών ιδιοτήτων, τού δε Δαρβίνου ή μεταβλητότητα των ειδών.

Άς δοϋμε όμως και τά πράγματα. Ύστερα από τήν ανακάλυψη των νόμων του Μέντελ, πού έχρησιμοποιοϋντο πιά σαν λυδία λίθος, με τήν όποία ήταν εύκολο νά έλεγχθη άν ένα χαρακτηριστικό κληρονομείται πραγματικά ή μόνο φαινομενικά, κατάφεραν νά καθορίσουν τίς κατηγορίες των χαρακτηριστων πού δίδουν τήν έντύπωση ότι κληρονομούνται κανονικά, ενώ πραγματικά μόνο περι φαινομενικής

(*) Πηβλ. άρθρον «Gr. Mendel» στο άροηγούμενο τεϋχος των «Ακτίνας», σελ. 136 έπ.

κληρονομικότητας πρόκειται.

Τέτοιες π.χ. εἶναι οἱ παρακάτω περιπτώσεις:

1) Ἀντιδράσεις ὅμοιες σὲ ὅμοιες ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι οἱ περιπτώσεις ζώων μὲ ἀραιὸ τρίχωμα πού ζοῦν σὲ ζεστά μέρη. Ἄν οἱ ἀπόγονοι ζήσουν στὸ ἴδιο περιβάλλον μὲ τοὺς γονεῖς, παρουσιάζουν τὸν χαρακτήρα αὐτὸν ἂν ὅμως ζήσουν σὲ ψυχρότερο μέρος, τότε ἀποκοτῶν πυκνότερο τρίχωμα καὶ ἀντιστρόφως.

2) Μετεπιδράσεις τῶν συνθηκῶν προηγουμένης ζωῆς ἐπὶ τῶν ἀπογόνων, καίτοι αὐτοὶ ζοῦν σὲ διαφορετικὸ περιβάλλον. Τέτοιο παράδειγμα ἔχουμε τὶς ἐξευγενισμένες ράτσες τῶν ζώων. Ὅταν μεταφερθοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους σὲ ἄλλο μέρος πού καὶ λιγότερη τροφή ἔχουν καὶ λιγότερο ὑγιεινὴ διαθίωσι, δὲν χάνουν ἀμέσως μερικές καλές τῶν ἰδιότητες, ἀλλὰ τὶς μεταδίδουν στὶς πρώτες γενεές καὶ ἔτσι δίνουν τὴν ἐντύπωσι ὅτι εἶναι κληρονομικές. Ὑστερα ἀπὸ μερικές γενεές ὅμως σχεδὸν δὲν ὑπάρχουν πιά.

3) Ἡ μεταθίχασις ἀπὸ τὴν μητέρα στοὺς ἀπογόνους ἀντιτοξινῶν, χρωστικῶν οὐσιῶν, ὠφελίμων ἢ νοσογόνων μικροοργανισμῶν, ὑπάγεται ἐπίσης στὴ φαινομενικὴ κληρονομικότητα.

Στὶς δύο πρώτες κατηγορίες μπορεῖ κανεὶς εὐκόλα νὰ παρατηρήσῃ τὴ διαφορὰ πού σήμερα θεωρεῖται τόσο χαρακτηριστικὴ, τὴ διαφορὰ τοῦ «φαινότυπου» ἀπὸ τὸ «γονότυπο». Τὸ σύνολο τῶν κληρονομικῶν παραγόντων κάθε ἀτόμου ἀποτελεῖ τὸν γονότυπὸ του. Φαινότυπος εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τοῦ γονότυπου. Ἀπὸ τὸν φαινότυπο ὅμως, δηλ. ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι τοῦ ἀτόμου, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κρίνωμε γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ συγκρότησί του, πού εἶναι αὐτὴ ἡ πραγματικὴ του ὑπόστασις. Ἐνα παράδειγμα θὰ τὴ κάμῃ εὐκόλα φανερό: «Σὲ θερμοκρασία 150-200 C., ἡ *Primula sinensis rubra* ἔχει κόκκινα ἀνθ., ἀλλὰ ὅταν ἀναπτύσσεται σὲ 300-350C. τὰ ἀνθὲ εἶναι ἄσπρα, ἐνῶ τὰ ἀνθὲ τῆς *Primula sinensis alba* εἶναι ἄσπρα σ' ὅλες τὶς θερμοκρασίες» (1).

Βλέπουμε στὴν πρώτη περιπτῶσι ὅτι, ἐνῶ ὁ γονότυπος μένει πάντα ὁ ἴδιος, ὁ φαινότυπος ἀλλάζει μὲ τὴν ἀλλαγὴ περιβάλλοντος. Ἐνῶ στὴν *Primula sinensis alba* καὶ ὁ γονότυπος καὶ ὁ φαινότυπος μένουν πάντοτε ἀμετάβλητοι. Ὡστε δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ἀπὸ μιὰ φαινομενικὴ ἀλλαγὴ νὰ βγάλωμε τὸ συμπέρασμα πὼς ἀλλάξε οὐσιαστικὰ τὸ ἄτομο στὸ ὅποιο παρατηρεῖται ἡ ἀλλαγὴ αὐτῆ.

Αὐτά, καὶ διάφορα παρόμοια ἀποτελέ-

σματα, πού δίνει ὁ W. Johannsen στὴ μονογραφία του *Ueber Erblichkeit in Populationen und in reinen Linien*, μὲ τὶς μπλεγμένες περιπτώσεις τῆς κληρονομικότητας, ὅπως εἶναι ἡ κρυπτομέρεια, ἡ παλυμέρεια, ἡ ὁμομέρεια, ὁ πολλαπλὸς ἀλληλομορφισμός, οἱ μεταλλαγές καὶ πολλὰ ἄλλα, πού δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ, ἔδωσαν πλήρη τὴν δυνατότητα νὰ ἐλεγχθῇ ἂν κληρονομοῦνται πραγματικὰ αἱ ἐπικτήθει ἰδιότητες.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν σχετικῶν πειραμάτων ἀφίνουμε νὰ διατυπώσῃ κάποιος πού ὄχι ἀπὸ ἐπιστημονικοὺς λόγους, ἀλλὰ ἀπὸ ἀπλή πίστι, δέχεται τὴ θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ὁ *Maurice Gaullery*: «Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμε δὲν ἡ βασικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τοῦ Λαμάρκ δὲν μπόρεσε νὰ σταθῇ μπροστά στὴν ἀκριβῆ παρατήρησι καὶ στὸν πειραματισμό. Ἡ κληρονομικότης τῶν ἐπικτήθει ἰδιοτήτων δὲν μπόρεσε νὰ ἀποδειχθῇ πειραματικῶς» (2). «Καταλαβαίνουμε λοιπὸν ὅτι οἱ κληρονομικὲς ἰδιότητες εἶνε α ἠρισιῖ πολὺ σταθερές καὶ ὅτι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Λαμάρκ γιὰ τὸ εὐμετάβλητο τῶν εἰδῶν δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ σύγχρονα δεδομένα... τὰ ὅποια δὲν ὑπῆρχαν καθόλου στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνος» (3).

Ὅσο γιὰ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τοῦ Δαρβίνου, ὅτι τὰ εἶδη εὐκόλα μεταβάλλονται, θὰ μπορέσωμε νὰ καταλάβωμε τὸ λάθος του, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι ὠδηγήθηκε σ' αὐτὴ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα πού πῆρε ἐκτρέφοντας διάφορα ζῶα στὸ ἀγρόκτημά του. Δὲν εἶχε ὑπ' ὄψει του τὶς παραλλαγές μέσα στὶς «καθαρές σειρές», τὰ «ὀμιόλογα καὶ ἑτερόζυγα ἄτομα», τὴν σημασίαν τῆς ἑτερογονιμοποιήσεως, ἡ ὅποια στὰ ζῶα εἶναι ὁ κανὼν, ὅτι σύμφωνο μὲ τὰ πειράματα τοῦ Μέντελ εἶνε μόνον ζευγὸς ἀνθρώπων μὲ ἓνα μόνον κατὰ χρωμόσωμον διαφορετικὸ γόνο θὰ εἶχε τὴν κληρονομικὴ δυνατότητα, ἂν καὶ οἱ ἄλλοι παράγοντες ἐπιτρέπουν, νὰ γεννηθῇ 17 περίπου ἑκατομμύρια φαινότυποι (δηλαδὴ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους) καὶ 30 δισεκατομμύρια περίπου γονότυποι (δηλ. μὲ διαφορὰ στὴν κληρονομικὴ συγκρότησί τους), χωρὶς κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἔπαυε οὔτε κατ' ἐλάχιστον νὰ εἶναι ἄνθρωπος.

Δὲν ἤξερε ἀκόμη καὶ τὰ τόσα ἄλλα πού μᾶς ἔκαμε σήμερα γνωστὰ ὁ Μενδελισμὸς καὶ ἔφθασε ἔτσι νὰ θέσῃ ὡς βάσι τῆς θεωρίας του τὴν ἐσφαλμένη ἐκδοχὴ τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν εἰδῶν. «Ἡ μελέτῃ ὅμως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, λέγει ὁ Gaullery, μᾶς ὠδήγησε στὴν ἐξαικρίθωσι, ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς προσαρμογῆς εἶναι μεταβολές ἀποκλειστικὰ ἀτομικῆς, ὄχι κλη-

(1) E. B. Ford—Mendelism and Evolution. London 1934 p. 31-32.

(2) M. Gaullery Le problème de l' évolution. Paris 1931 p. 414.

(3) p. 274.

ρονομικές, όπως είναι οι σωματικές μεταβολές ή παραλλαγές, τάξεως φαινοτυπικής, σύμφωνα με τις διάφορες σύγχρονες όρολογίες' ότι από τ' άλλο μέρος ανάμεσα στις κληρονομικές διατάξεις που θεωρούνται σαν προσαρμογές, είναι πολλές που δεν έχουν την αιτία τους στην επίδραση του περιβάλλοντος, αλλά παρουσιάστηκαν ανεξάρτητα απ' αυτό, κι' ύστερα τó ζωó ή τó φυτό βρέθηκαν να ζούν σε μία ώριμη περιοχή ή να έχουν συμπεριφορά ανάλογη προς τις διατάξεις του οργανισμού των, που ύπάρχον από πρώτα⁽⁴⁾.

Τό συμπέρασμα βγάζουν σ' ένα τελευταίο βιβλίο των δύο σοφοί καθηγηταί ó Guillemond και ó Mangénot, γράφοντας: «ούτε του Λαμάρκ, ούτε του Δαρβίνου οι υποθέσεις είναι αρκετές για να εξηγήσουν την εξέλιξη, και πρέπει να αναγνωρίσωμε ότι ή εξέλιξις αυτή, παρά την πρόοδο της επιστήμης, δεν βρέθηκε ακόμη»⁽⁵⁾.

Αν πριν από 40 χρόνια τολμούσε κανείς να μιλήση έτσι, θά τον στόλιζαν με ένα σωρό κοσμητικά επίθετα. Σήμερα όμως έχουν τελείως αντιτραφή οι όροι. Και βλέπομε γι' αυτό τόν Chodat να γράφη: «Χωρίς αρκετά πειράματα νομίζουν πως βρίσκουν τις αιτίες της εξέλιξης. Δεν βλέπουν καθόλου ότι αφήνουν τόν άργό, μά σίγουρο δρόμο της επιστημονικής μεθόδου, για να μπουν σ' αδιέξοδα της θεωρίας.... Λέγουν, κι' έχουν δίκη, ότι ó δρόμος της επιστήμης είναι στρωμένος με δυσκολίες. Δεν είναι δυνατόν να συντομευθί για να φθάσωμε στην αλήθεια». Γι' αυτό «οι περισσότερες εξελικτικές θεωρίες έχουν μια πλευρά μεταφυσική' οι συγγραφείς ποτέ δεν μπόρεσαν να διακρίνουν ανάμεσα σ' ό,τι βρίσκεται μέσα στο πεδίο της πειραματικής έπαληθεύσεως και σέ κείνο που άναγεται στο πεδίο της υποθέσεως και τού θεωρητικού συμπεράσματος»⁽⁶⁾. «Χωρίς άμφιβολία, λέγει ó Rabaud, είναι εύκολο πάντοτε να έπινοήσωμε ένα μηχανισμό' κι' οι φυσιοδίφαι βρήκαν πολλούς τέτοιους. Έφ' όσον πρόκειται για την εξέλιξη, την προσαρμογή.... κάνουν θεωρίες, που στήριζονται σε συμπεράσματα, τά όποια βγαίνουν από μορφολογικά δεδομένα»⁽⁷⁾.

Έν τούτοις και σήμερα ακόμη υπάρχουν άρκετοί, που, χωρίς τις περισσότερες φορές να λογαριάζουν καθόλου τά τόσα πειραματικά δεδομένα που έχουμε σήμερα

και την επιστημονική πείρα τόσων έτών, χωρίς καμμία προσεκτική και όσο μάς είναι δυνατό άντικειμενική εξέταση των πραγμάτων, δέχονται, ή μάλλον, πιέζουν τόν έαυτό τους να δεχθί, εξέλιξι με μετασχηματισμό (Evolution dans le sens transformiste) των ζωντανών οργανισμών.

Έχουν πώς και στην τελευταία αυτή περίπτωση, άν δεν θέλωμε να καταφύγωμε σε υποθέσεις, πρέπει να δεχθώμε δημιουργική επέμβασι, τούλάχιστο κατά την εμφάνισι των πρώτων έμβίων όντων, αφού σύμφωνα με τά άποτελέσματα τού πειράματος ή αυτόματος γένεσις πρέπει να άποκλεισθί και οι κρυσταλλικές πρωτεΐνες τού Stanley, που τόσες έλπίδες είχαν δημιουργήσει, δεν μπόρεσαν να λύσουν τó πρόβλημα.

Έχουν ακόμη ότι και σύμφωνα με τή θεωρία τού de Vries για τó μηχανισμό της εξέλιξης που επικρατεί γενικά σχεδόν σήμερα, ή μεταλλαγή (Mutation) στη γονοτυπική σύστασι ενός γεννητικού κυττάρου σ' ένα όποιοδήποτε ζωó ή φυτό που θά δώση άργότερα άτομο με έντελώς καινούργιες ιδιότητες (χωρίς να μπορούμε όμως με καμμία έξωτερική επίδρασι να ρυθμίσωμε τά άποτελέσματα της), αφήνει πολύ περιθώριο για δημιουργική επέμβασι.

Έχουν, τέλος, ότι κι' ή θεωρία αυτή έχει ένα μεγάλο μέρος της τελείως ύποθετικό, γιατί τά συμπεράσματα της βγάζει από πειραματικά δεδομένα που άφορούν σε μεταβολές που δεν ξεπερνούν τά άλλωστε πολύ έλαστικά φαινομενικώς και άκαθόριστα τις περισσότερες φορές όρια τού είδους και ότι «είναι άξιοσημείωτο πως τó πείραμα, που είναι σήμερα πολύ άνεπτυγμένο, μάς άπεκάλυψε μόνο τις βλαβερές μεταλλαγές»⁽⁸⁾.

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΣΤΗΡΙΓΜΑ

Και τώρα άς εξετάσωμε και γενικώτερα τή θεωρία της εξέλιξης. Βασικό σημείο για την εξέλιξη είναι τó εμπετάθητο τού είδους. Σήμερα όμως, ύστερα από τόση έρευνητική έργασία και παρά την έπιμονη προσπάθεια των εξελικτικών για να βρούν τρόπο να στηρίξουν την ύπόθεσί τους αυτή, τά γεγονότα άποδεικνύουν τó αντίθετο άκριβώς. Έτσι ó Negri, διευθυντής τού Βασιλικού Ίνστιτούτου της Βοτανικής στη Φλωρεντία, λέει σχετικά με τόν καθορισμό της έννοιας τού είδους, που έχει βασική σημασία για την εξέλιξη: «Τό είδος συνδέεται με μία ώριμήν διάταξι κυτταλογική, που διατηρείται με την αναπαραγωγή, κι' έτσι παρουσιάζει ένα χαρακτηρισμό με ιδιαίτερη σταθερότητα, όχι μόνον

(4) p. 415.

(5) N. Guillemond—G. Mangénot. Biologie végétale Paris 1937 p. 849.

(6) R. Chodat—Principes de Botanique σ. 643 και 712.

(7) Et. Rabaud—La matière vivante et L' hérédité Paris 1937 p. 14.

(8) Maurice Gaullery ένθ' άνωτ. p. 419.

ἀπέναντι στις παραλλαγές και ποικιλίες στις όποιες μπορεί να δώση γένεσι και πού περιορίζονται στα στενά όρια της ατομικής ζωής και του περιβάλλοντος όπου γεννήθηκαν, αλλά και ἀπέναντι στη μεταλλαγή ακόμη, αφού ακριβώς η τελευταία αυτή εισάγει στις σειρές των ζωντανών οργανισμών μία άδιαμφισβήτητη ασυνέχεια. Την έκδοχή της σταθερότητας του είδους ήσπάζετο ο Λινναίος και έβεβαίωμε ότι: «species tot numeramus quot ab initio creavit infinitum Ens» (τόσα είδη αριθμούμε, όσα έδημιούργησε από την αρχή το Υπέρτατον Όν). Και μολονότι θά έπρεπε η αρχή αυτή να είχε τροποποιηθί άργότερα ριζικά, έμεινε έν τούτοις βασική για τή συστηματική κατάταξη όποιασδήποτε ομάδος ζώων ή φυτών. Έννοουμένη δέ σάν μία κατάσταση ισορροπίας μεταξύ της κληρονομικής τάσεως και της επιδράσεως του περιβάλλοντος, ύπέστη τις τελευταίες δεκαετίες ούσιώδη άνασυγκρότησι. Η παραδοχή της ξεχωριστής κατηγορίας του είδους επιτρέπει πραγματικά μία πρώτη και φυσική συγκέντρωσι των άτόμων. Άλλά έπειδή η άναγνώρισις των όριών του είδους έγκειται τις περισσότερες φορές στην άπλη έξακρίβωσι της μορφολογικής συγγενείας, παραμένει συχνά μάλλον άβεβαία, και συμβαίνει άτομα πού ένώθησαν στην αρχή για ν' αποτελέσουν ένα είδος ένιαίο, να χωρισθόν άργότερα σε ομάδες με μικρότερη έκτασι, πού θεωρήθηκαν με τή σειρά τους διαφορετικά είδη ένιαία, τελείως ξεχωριστά. Ένα καλό άποτέλεσμα, από την άποψι αυτή, ήταν δυνατό να επιτύχωμε μόνο με τά πορίσματα λεπτομεροϋς μορφολογικής ανάλυσεως με κάλλιεργητικά πειράματα» (9). Και αντίθετα πρός ότι έλεγε ο Χαϊκελ, ο «έκλαϊκευτής και προφήτης του Δαρβινισμού», καθώς τον έχει ονομάσει ο Gaullery, «μπορούμε να βεβαιώσωμε γενικά ότι άν οι φυλογενετικές σχέσεις πού υπάρχουν άνάμεσα στις μικρότερες κατηγορίες και στα είδη πολλών ομάδων, θά μπορούσαν να οδηγήσουν στην ύπόθεσι μιάς ένιαίας (μονοφυλετικής) καταγωγής του φυτικού βασιλείου, σε πολλές άλλες περιπτώσεις η πρόσδος στις έρευνες δείχνει όλο και περισσότερο ότι τό φυτικό βασίλειο είναι άδύνατο να διαταχθί σε μία σειρά γραμμική, ότι είναι δύσκολο να άναχθί σε ένα άρχικό βασικό στέλεχος, και ότι, ιδιαιτέρως, η σύνδεσις των άρχικών στελεχών είναι σχεδόν τελείως άγνωστη. Τά συμπεράσματα αυτά και η τροποποίησι της έννοιας του είδους πού έχομε ήδη ύπαιχθί, έξηγεί την έπιφυλακτική θέσι πού πήραν

τις τελευταίες δεκαετίες οι συστηματικοί, θέσι πού έχει την άνανάκλασί της, καθώς καταλαθαίνομε, στις κατατάξεις πού είχαν αυτοί οι ίδιοι προτείνει κι' έκαμε να έγκαταλείψουν πιά την άναζήτησι γενεαλογικών δένδρων ένιαίων και να δεχθόν μάλλον σχήματα, πού αποτελούται από σύνολο κατηγοριών με διαφορετικό προφανώς ένδιαφέρον, με καταγωγή πιθανώς άνεξάρτητη και με κατάταξι πού βασίζεται σε θεσμούς συγγενείας πολύ διαφορετικούς» (10).

Άν τά στρωματογραφικά δεδομένα, λέγει ο Rabaud, δύνουν κάποτε ένδειξεις για τή διαδοχή των μορφών, οι ένδειξεις αυτές είναι πολύ κεφαλαιώδεις και τις πύ πολλές φορές η κατάταξι σε μία σειρά στηρίζεται σε καθαρώς μορφολογικά κριτήρια, πού προέρχονται από μία a priori ιδέα. Άνάλογα με τά κριτήρια πού υιοθετούν, καταρτίζουν τή σειρά κατά μία ώριωμένη τάξι ή και κατά την αντίθετη πρός αυτή, έξ ίσου άληθοφανή, χωρίς ποτέ ένα ακριβές γεγονός να χρησιμεύη ως επικύρωσις πού να δίη κάποια βεβαιότητα στα συμπεράσματά μας» (11).

Και ο Καθηγητής Maurice Gaullery λέγει: «Αί πρόδοι πού έγιναν ύστερα από ένα αιώνα, περισσότερο δέ εκείνες πού προέκυψαν από την λεπτομερή γνώσι της έμβρυολογίας και περισσότερο άκόμη της κληρονομικότητας, όπως μάς την γνώρισε η Γενετική, δείχνουν πώς τό είδος έχει άξιοσημείωτη σταθερότητα, πού εκτείνεται συχνά έως τις παραμικρότερες λεπτομέρειες. Μ' αυτό δέν θέλουμε να πούμε πώς όλα τά άτομα είναι πανομοιότυπα, αλλά ότι οι διακυμάνσεις πού παρουσιάζουν περιορίζονται μέσα σε όρια στερεά καθωρισμένα, τά όποια όρίζουν τό έδρος του «φαινοτύπου», πού είναι μικρότερο ή μεγαλύτερο άνάλογα με τό είδος και τόν χαρακτήρα πού εξετάζουμε» (12).

Κι' αυτός πού δέν δυσκολεύεται να βεβαιώση ότι: «τό γεγονός της εξέλιξεως έπιβάλλεται, μόνον ο μηχανισμός του μένει άβέβαιος», άναγκάζεται να πη παρακάτω πώς «κανένα θετικό γεγονός δέν μάς είναι γνωστό στη φύσι σήμερα ή στο πρόσφατο παρελθόν πού να μαρτυρή για τό σχηματισμό νέων τύπων. Άπ' έναντίας η πειραματική μελέτη της κληρονομικότητας άποδεικνύει την σταθερότητα όλων των ειδών άπάνω στα όποια έγιναν άρκετά πειράματα» (13).

Πιασμένος όμως γερά, αλλά και τυφλά, από τή δογματική του αρχή πού άνα-

(10) Ένθ' άνωτ. σ. 575-476.

(11) Et. Rabaud *Éléments de Biologie générale*, Paris 1928 p. 3-4.

(12) Ένθ' άνωτ. p. 272-273. (13) σ. 412.

(9) G. Gola—G. Negri—G. Cappelletti.—*Trattato di Botanica* Torino 1936 g. 471.

φέραμε παραπάνω, αναγκάζεται να θρῆ τρόπο για να συμβιβασθῶν πράγματα πού τὰ γεγονότα φωνάζουν πώς είναι αντίθετα καὶ ἀσυμβίβαστα, καὶ λέγει: «Οἱ τελευταῖες ἔρευνοι, πραγματικά, ἀντίθετα πρὸς δ,τι θὰ μπορούσαν νὰ φαντασθῶν πρὸ 50 ἐτῶν, ἐνίσχυσαν πολὺ περισσότερο τὴν ἰδέα τῆς σταθερότητος πού παρουσιάζουν σήμερα οἱ ζωϊκὲς καὶ φυτικὲς μορφές καὶ ἀνέβασαν τὶς διακυμάνσεις τῶν ἢ σὲ φαινόμενα καθαρῶς ἀτομικά, χωρὶς οὐσιώδη ἀντίκτυπο στὴ «σειρά», ἢ σὲ μιά διαφοροποίηση περιορισμένη, πού δὲν βγαίνει ἔξω ἀπ' τὸν τύπο κάθε εἶδους. Στὴ διπλὴ αὐτὴ ὄψι τῆς μεταθλητότητος, ὅπως ἀναλύθηκε τελευταία, ἀντιστοιχοῦν οἱ ὅροι τοῦ φαινοτύπου καὶ τοῦ γονοτύπου, πού εἶναι οἱ πῶ χαρακτηριστικοὶ τῆς συγχρόνου Βιολογίας⁽¹⁴⁾.

Τελευταία ἄς ἀναφερθῶν οὐ περιπτώσεις τῶν σταθερῶν ὑβριδίων, πού πέτυχαν μὲ διασταυρώσεις δύο διαφορετικῶν εἰδῶν, ἢ γενῶν, τὰ ὅποια μερικοὶ βίωσθησαν νὰ δνομάσουν νέα εἶδη. Ἡ προσεκτικὴ γενετικὴ καὶ κυτταλογικὴ μελέτη τῶν, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἐπιπολαίᾳ μορφολογικὴ, μᾶς δείχνει ὅτι στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὸ σύνολο τῶν κληρονομικῶν καταβολῶν (genome) καθενὸς ἀπὸ τὰ εἶδη ἢ γένη πού διασταυρώθηκαν διατηρεῖ μέσα στὰ κύτταρα τοῦ νέου φυτοῦ τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ εἶναι σὰν νὰ περιμένη τὴν κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ξεαναχωρισθῆ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, πάντα τὸ καθένα σὰν ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, καὶ νὰ δώσῃ πάλι τὰ εἶδη ἢ τὰ γένη ἀπὸ τὰ ὅποια κατάγεται. Τέτοια εἶναι ἢ περιπτώσεις τοῦ ὑβριδίου *Raphanobrasicae* *Karpechenko*.

«Ὅσο γιὰ τὴν ἐξακριβῶσι τῆς συγγενείας πού ἔχουν μεταξύ τους τὰ διάφορα ζῶα καὶ φυτὰ, μεγάλες ἐλπίδες εἶχε δώσει ἢ ὀροδιαγνωστικὴ μέθοδος, πού βασίζεται στὴν ὅμοια ἢ διαφορετικὴ χημικὴ σύστασι τῶν πρωτεϊνικῶν τῶν μορίων. Τὰ πρῶτα γενεαλογικὰ δένδρα ἄρχισαν πολὺ γρήγορα νὰ καταρτίζονται. Δὲν ἄργησε ὅμως νὰ γίνῃ φανερὸ ἀπὸ τὰ πράγματα ὅτι δὲν μπορούσε νὰ δοθῆ καὶ στὴ μέθοδο αὐτὴ ἀπόλυτὴ ἀξία. Ἔτσι ἐνὸς στὴν ἔκδοσι τοῦ *Lehrbuch der Botanik* (Strasburger κλπ.) τοῦ 1923 βρίσκουμε πλῆρες τὸ γενεαλογικὸ δένδρο τῶν Φανερογάμων φυτῶν, στὸ *Trattato di Botanica*, ἔκδοσις τοῦ 1936, πού ἀκολουθεῖ τὴ σειρά τοῦ Strasburger, οἱ συγγραφεῖς τοῦ περιορίζονται σὸ νὰ ἀναφέρουν μόνον ὅτι «Ἐνα ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον ἔχει πραγματικά διεγείρει τελευταία ἢ ὀροδιαγνωστικὴ μέθοδος γιὰ τὴν κατάταξι τῶν φυτῶν, ἢν καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πάντα στὶς προσ-

δοκίαις πού εἶχε γενήσει». Δὲν δοκιμάζουν δὲ καθόλου νὰ καταρτίσουν μὲ βᾶσι τὰ δεδομένα τῆς, οὔτε ἓνα κλάδο τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ φυτικοῦ βασιλείου.

Ὅλα αὐτὰ, καὶ ἄλλα δεδομένα, πού δὲν μπορούμε νὰ ἀναφέρουμε στὸν περιορισμένο χώρο ἐνὸς ἄρθρου, ἔκαναν τελευταία πολλοὺς ἐπιστήμονας νὰ διαμαρτύρωνται γιὰ τὴν τυφλὴ προσκόλλησι τῆς ἐπιστήμης στὸ ἄρμα τῆς ἐξελίξεως. Μὲ τέτοια διάθεσι ὁ L. Vialleton στὸ βιβλίου του «*L'origine des êtres vivants, l'illusion Transformatiste*», (Parris 1929) κατηγορεῖ πολὺ ἔντονα τὴν ἀδικαιολόγητῃ ἐμμονὴ στὶς ἐξελικτικὲς ἀπόψεις, τὶς ὅποιες δὲν δυσκολεύεται νὰ ὀνομάσῃ «φαντασιοπληξίες» καὶ «ὄνειροπολήματα».

Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀπόψεις πού δημιουργήθηκαν ἐν σχέσει μὲ τὴ θεωρία τῆς ἐξελίξεως, ὕστερα ἀπὸ τὴ ραγδαία ἀνάπτυξι πού εἶχε τὰ τελευταία χρόνια ἢ Γενετικὴ, ἢ νέα αὐτὴ ἐπιστὴμ πού ἐξεπήγαγε ἀπὸ τὸ φωτεινὸ μυαλὸ τοῦ Μέντελ.

Ἡ τόσο ριζικὴ αὐτὴ στροφή στὶς ἀπόψεις τῶν ἐπιστημόνων πού παρατηρεῖται σήμερα, παρὰ τὶς ἐπίμονες προκαταλήψεις εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ ὀφείλεται ἀποκλειστικά στὸν Μενδελισμό. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ὁ Μέντελ πρῶτος εἶχε τὴν σοφὴ ἐμπνευσι νὰ ἀντικαταστήσῃ τὶς φανταστικὲς ὑποθέσεις τῶν θεωριῶν μὲ τὶς διονυχιστικὲς παρατηρήσεις τῶν πειραμάτων καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀτράνταχτῃ θετικότητά τῆς ἐξηλεγεμένης πραγματικότητος στὰ συμπεράσματα τοῦ.

Ἐντὺν ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἱστορία τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως θὰ μπορούσαν νὰ βγοῦν χωρὶς κόπο μερικὰ συμπεράσματα. Χωρὶς ἀμφιβολία ὅλα ὅσα εἶπαμε, μᾶς δείχνουν πολὺ καλὰ πόσο προσεκτικὸς πρέπει νὰ εἶναι ἓνας πραγματικὸς ἐπιστήμων, καὶ τί ἐγκλημα κάνει ἓνας ἐκλαϊκευτῆς πού κάτι τέτοιες θεωρίες τὶς δίνει στὸ λαὸ γιὰ ἀναμφισβήτητῃ ἀλήθεια, καὶ γιὰ γνώμονα, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο τὸν συμβουλεύει νὰ ρυθμίξῃ τὴν ζωὴ του. Γιὰ τὴν ἐπιστὴμ οἱ θεωρίες εἶναι ὀφέλιμες, ὅταν περιορίζονται μέσα στὰ ὅρια πού τοὺς καθορίζουν τὰ πράγματα καὶ δὲν παρουσιάζονται μὲ διεκδικήσεις πίστεως σ' αὐτὲς. Ἄλλοιῶτικα καὶ τὴν ἐπιστὴμ βλάπτουν καὶ κάθε τάσι ἐρευνητικὴ μαραίνου. Τὶ νὰ ἐρευνησομε, ὅταν πιστεύομε πὼς οἱ θεωρίες μᾶς ἐξηγοῦν τὰ πάντα; Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς βλαβερὲς αὐτὲς συνέπειες, μπορεῖ καὶ πρακτικῶς νὰ ἔχουν καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τοὺς ἀφελεῖς πού δὲν μπορούν, ἢ ἴσως καὶ δὲν θέλουν, νὰ κρίνουν κάπως βαθύτερα ὅτι τοὺς λένε. Κανεῖς ὅμως δὲν θὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι αὐτὸς εἶναι τῆς ἐπιστήμης ὁ σκοπός.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΜΙΑΣ ΓΕΝΕΑΣ

Πάνε δεκατρία χρόνια από τότε που σέ μια έπαρσιακή πόλη, ένας ποιητής, ο Κωστάκης Καρυωτάκης, έθεσε τέρμα στο βίο του με την αυτοκτονία, κι' όμως ακόμη εξακολουθεί, και μ' ενδιαφέρον μάλιστα, η συζήτηση, όχι μόνο γύρω απ' το ποιητικό του έργο (αυτό θάδειχνε μόνο την καλλιτεχνική του αξία και θάταν έντελως φυσικό) αλλά και γύρω απ' τη ζωή του και τα αίτια που τον έφεραν στην αυτοκτονία. Βέβαια και πάλι ένα μέρος του ενδιαφέροντος αυτού οφείλεται στην αξία του ποιητικού έργου του, αφού ο άναγνώστης έχει πάντα όρεξη ν' ακούση, όταν πρόκειται για τη ζωή κάποιου που το έργο του τον έχει επιβάλει στην κοινή συνείδηση. 'Αλλ' αυτή ή κάποια όρεξη δεν αρκεί για να εξηγηθή τες τόσες μελέτες και τα άρθρα που γράφτηκαν για έναν χθεσινό μόλις ποιητή: Τό χαρτί που πήραν τα ποιήματά του, τρεις μικρές ποιητικές συλλογές, είν' ένα πολλοσθημόριο μόνο απ' όσο χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται ακόμη όχι απ' αυτόν, αλλά γι' αυτόν. Κι' από το άλλο μέρος, όποιος διατρέξη την άφθονη αυτή βιβλιογραφία (σχετικός κατάλογος έχει περιληφθή στο τέλος των «Απάντων» του, που εξέδόθησαν μ' επιμέλεια του φίλου του κ. Χαρ. Σακελλαριάδη και των κ.κ. Κλ. Παράσχου και Τέλλου 'Αγρας) καταλαβαίνει άμέσως πώς το ενδιαφέρον αυτό, που έκαμε όλους σχεδόν τους λογίους του τόπου να μιλήσουν για την περίπτωση Καρυωτάκη, θά υπήρχε—τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος του—κι' αν ακόμη ο Καρυωτάκης είχε δώσει την ουσία των ποιημάτων του όχι μέσα στο ντύμα του διαλεχτού στίχου του, αλλά μέσα σε άπλες έπιστολές, λόγου χάριν.

*

Όσοι, βέβαια, είχαν συνδεθή προσωπικά κι' είχαν προσωπικά αγαπήσει τον ποιητή, θέλουν ν' απομακρύνουν τον Ισχυρισμό αυτό, έτοιμα μάλιστα διαπιστωμένο. Θέλουν δηλαδή δολόκληρο το ενδιαφέρον για τον Καρυωτάκη αποτέλεσμα της ποιητικής αξίας του έργου του. Μα έκτός του ότι ύποκειμενικές κλίσεις πρέπει να μπαίνουν στην άκρη όταν πρόκειται γι' αντικειμενική έρευνα, δικόμα και σύμφωνα με την άποψή τους θάχαν άδικο ν' άρνηθούν τον παραπάνω Ισχυρισμό. Δεν μειώνεται ένας όποιοσδήποτε καλλιτέχνης, ένας ποιητής λόγου χάριν, αν δειχθή πώς το ενδιαφέρον που προκάλεσε οφείλεται όχι μόνο στην αξία των στίχων του, στο ποιητικό του έρ-

γο, αλλά και στο ούσιαστικό ψυχικό του περιεχόμενο, που θά υπήρχε κι' ανεξάρτητα απ' την όποιαδήποτε καλλιτεχνική ή όχι μορφή διατυπώσεως που θάπαρνε. 'Αλλ' ός είναι. Θίγεται έτσι μια γενικώτερη και πολύ σήμερα διαδεδομένη παρεξήγηση της Τέχνης, παρεξήγησης που (έν όνόματι δήθεν της Τέχνης, αυτό είναι το άστέιο) την άπογυμνώνει από κάθε ούσιαστικό περιεχόμενο και την κάνει να ξεπέση σ' άπλη δεξιοτεχνία, μαστορική.

Άκόμα πρέπει να σημειώθη πώς ο Καρυωτάκης είχε και σπουδαία επίδραση στην ποίησά του. Ό Τέλλος 'Αγρας, στη μελέτη του γι' αυτόν, μελέτη που προτάσσεται στην έκδοσι των «Απάντων» του(1), γράφει: «... μās εξέπερασεν (ό Καρυωτάκης) όλους άμέσως κι' έξακολουθητικά. Έγιεν άμέσως μαίτρε. Άπέκτησε καλούς μαθητάς, και κακούς μιμητάς. Κι' είναι, πραγματικώς, σχεδόν άδύνατο, ποιήματα των νεωτέρων του να μην έχουν, από τότε, ζωηρήν την επίδρασί του».

*

Τόν βαθύτερο λόγο αυτού του ενδιαφέροντος και της επίδρασεως, τον εξηγεί κάτι που έδω και δέκα χρόνια είχε πει ένας άλλος ποιητής, ο Γρυπάρης, σε μία καμπάνια έφημερίδος: 'Ότι δηλαδή κάθε έποχή βρίσκει στην ποίησι τον αντιπρόσωπό της. Κι' ότι τελευταία τον βρήκε στον Καρυωτάκη.

Άπό τότε πολλοί επανέλαθαν τη φράσι αυτή του Γρυπάρη. Συμφωνούν, λόγου χάριν, και οι τρεις που έπεμελήθησαν την έκδοσι των «Απάντων» του Καρυωτάκη, κι' εκφράζονται μάλιστα με τ' ακόλουθα παραστατικά λόγια: «Μπορεί βέβαια ή έποχή μας ν' ανταποκρίνεται στην άνησυχη, την ταραγμένη συνείδησι του Καρυωτάκη»(2).— «Νά μιλήσω για το έργο του, είναι σά να μιλώ για την ψυχική Ιστορία όλης της γενεάς μας»(3).— «Άληθινά, ο Καρυωτάκης είναι ο αντιπροσωπευτικός ποιητής μιανής έποχής»(4).

Δεν έλειψαν, φυσικά, ούτε απ' αυτή την περίπτωση εκείνοι, που, κυττάζοντας τη ζωή μ' ένα ώρισμένο πρίσμα, αναγκάζουν την πραγματικότητα να φορέση, θέλοντας και μή, το σχηματικό καλοϋπι που αυτό

(1) Σελίς LXXXI.

(2) Χαρ. Σακελλαριάδης, «Απαντα» σελ. IX.

(3) Κ. Παράσχος, «Απαντα» σελ. XXI.

(4) Τέλλος 'Αγρας, «Απαντα» σ. LXXXX.

τῆς ἔχουν φτιάξει ἐκ τῶν προτέρων καὶ κάνουν γι' αὐτὸ τίς πεῖο ἀυθαίρετες ὑποθέσεις. Ἀλλὰ τί σημασία μποροῦν νάχουν αὐτοί, ὅταν βλέπει κανεὶς πὼς σάν ἀντιπρόσωπό του τὸν αἰσθάνεται τὸν Καρυωτάκη τὸ μεγάλο κοινόν, αὐτὸ πού τόσο ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὸ ψυχικὸ δράμα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, κι' ἀκόμα ὅσοι ὄχι ἀπὸ οἰκτισμὸ, ἀλλὰ γιατί εὑρίσκαν καὶ μέσα τους τὸ ἴδιο αὐτὸ δράμα, τὸν ἐμμήθηκαν στὴν ποίησι.

Καὶ τώρα ἄς ἀνακεφαλαιώσουμε ἐδῶ ὅ,τι πεῖο χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἔργο του, γιὰ νὰ ἴδουμε πὼς ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐποχὴ του, τὴ γενεὰ του. Πρῶτα-πρῶτα ἄς δηλωθῆ ὡς πὼς πρόκειται γιὰ ἕνα σύγχρονό μας, πού γεννήθηκε στὸ 1896 καὶ πέθανε τὸ 1928, σὲ ἡλικία 32 ἐτῶν. Εἶναι δηλαδή ἕνας ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ τὴν ἀνεραμίστη γενεὰ πού εἶδε νὰ γκρεμίζεται οἰκτρὰ τὸ χάρτινο οἰκοδόμημα τοῦ ὕλισμου, πού ἡ προηγούμενη γενεὰ τῶν στήσει μπροστά της μὲ τόσους ἐνθουσιασμούς καὶ τόσο φανατισμὸ. Ποῦ χαρακτηρηστικά δείχνει τὴν ἀλήθεια αὐτή, μ' ἕνα παράδειγμα, ὁ Τέλλος Ἄγρας, «Ἡ δικὴ μας γενεὰ», λέει, «ἐβῆκε σχεδὸν ὅλη ἀπὸ τὴ Βιβλιοθηκὴ Φέξης»⁽⁵⁾. Τρεῖς κλάδους εἶχε ἡ σειρά αὐτῆ τῶν ἐκδόσεων, τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, τῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Θεωρίας τοῦ ὕλισμου. Μὰ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ τρίτος κλάδος, προχειρότερος, μὲ τὸ θέλημα τοῦ καινούργιου, ἐντυπωσιακώτερος καὶ θεωρητικὸς ἀπολογητῆς τῆς ἀκολασίας, τράβηξε περισσότερο.

Ἀλλὰ ἡ γενεὰ αὐτὴ, διαμορφωμένη πνευματικά σύμφωνα μὲ ἀπόψεις πού ξεσκεπάστηκαν ἀργότερα ἀνίκανες νὰ στηρίξουν στὴ ζωὴ καὶ μὲ ἀφθονὴ νοθεία χαλκευμένες, ἔμεινε χωρὶς κανένα ψυχικὸ περιεχόμενον, ἀδεια καὶ κούφια, «κτύμβαλον ἀλαλάζον», ὅπως λέει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Καρυωτάκης.

*

Ἦταν ἀκόμα «ἕνας ἀπὸ μᾶς», δηλαδή ἀπὸ τὸ κάπως σκεπτόμενο ἑλληνικὸ κοινόν, καὶ σ' ὅλα τ' ἄλλα ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ μας. Ἦταν, βέβαια, μορφωμένος ἀνθρώπος. Ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς ἔξενους πολιτισμοὺς ἐρχόταν σ' ἐπαφῇ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς μεταφράσεις ξενογλωσσῶν ποιημάτων πού ἀφησε. Ἐργάσθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία ὡς δημόσιος ὑπάλληλος.

Ὡς 17 ἐτῶν, μᾶς λέει ὁ βιογράφος του, ἔζησε περιορισμένος, μὲ αὐστηρὴ ἀνατροφή. Καὶ ὅμως αὐτὰ τὰ παιδικὰ χρόνια τὰ «αὐστηρά» καὶ «περιορισμένα», μὲ τὴ

φυσικὴ παιδικὴ ἀγνότητα εἶναι τὰ μόνὰ πού ἡ ἀνάμνησίς τους τὸν ἐξουορᾷ! Στὸ ποίημά πού ἔχει τὸν τίτλο, «Τοῦ ἀδελφοῦ μου» λές ὡς χαϊδεύει αὐτὴ τὴν ἀνάμνησι σάν κάτι πού ἀποτελεῖ περιουσία του:

γιὰ μιὰ μικρὴν ἡλιολουσμένη πόλη,
γιὰ ἕνα μεγάλο σπῆτι πού ἐκυλῆσαν,
τὰ πρῶτα-πρῶτα χρόνια μας καὶ οἱ βῆλοι,
γιὰ τίς χαρὲς πού ἀκόμα μὲ κρατοῦνε
ἰχέτη, θεὸ νὰ σοῦ' λεγα, μὰ ἐσβύσαν,
γιὰ τοὺς καιροὺς πού δὲ θὰ ξαναθοῦνε...

Κατὰ τὰ νεανικὰ χρόνια ἡ προσδοκία τῆς ὀριμότητος, ἡ συναίσθησις πὼς βρίσκεται ἀκόμα σὲ περίοδο προπαρασκευῆς, στὸν προθάλαμο τῆς ζωῆς, τοῦ δίνει ὑπομονή, θάρρος, γιατί συντηρεῖ μέσα του τὴν ἐλπίδα. Τὴ γρήγορα ὅμως πού τὴν ἐγεύθηκε αὐτὴ τῆ ζωῆ! Πόσο γρήγορα δρασκελίσει τὴν αἰθουσὰ της κι' ἔφθασε κίβλας στὸν τοῖχο πού εἶναι τὸ τέμα της! «Βρίσκω κάποιον πικρὸ θέληματ' ὅ ν' ἀναπολώ τὴν ξέγνοιαστη φοιτητικὴ ζωὴ καὶ νὰ φαντάζωμαι ὅτι προπαρασκευάζω ἀκόμη τὸ μέλλον μου, τὸ ὅποιον ἐπρόφθασε κι' ἔγινε ἤδη παρελθόν, καὶ τί γενναῖον παρελθόν», γράφει ὁ ἴδιος σ' ἕνα του γράμμα⁽⁶⁾.

Οἱ γενικώτερες ἀναζητήσεις μας, ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα, δὲν τοῦ φαίνεται πὼς μποροῦν νὰ πετύχουν κάτι:

Εἴμαστε κάτι ἀπίστευτες ἀντένες.
Ἐψάφονται σὰ δάχτυλα σὰ χᾶν,
στὴν κορυφὴ τους τ' ἀπειρο ἀντηχάει,
μὰ γρήγορα θὰ πέσουνε σπασμένες.

Ἡ πίστις δὲν εὗρηκε θεοὶ μέσα στὴν καρδιά του, κι' αὐτὸ ἄλλωστε ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τοῦ δράματός του:

Χωρὶς πίστι κι' ἀγάπη, χωρὶς ἔρμα,
ἐγίναμε τὸ λάφυρο τοῦ ἀνέμου....

Ἐχει μόνον τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἀναγκαϊότητας τῶν ἠθικῶν νόμων:

Εἶναι κάτι φριχτὸς ἀντοποδόσεις.
Εἶναι στὸν οὐρανὸ μιὰ αἰδερένια,
μιὰ μεγάλη πυγμή, πού δὲ συντρίβει,
μὰ τιμωρεῖ, κι' ἀδιάκοπα πιέζει.

Αὐτὴ ἡ ἔλλειψις ψυχικοῦ περιεχομένου, ἡ ἔλλειψις σκοποῦ τῆς ζωῆς, ἡ ἔλλειψις «ιδανικοῦ» μᾶς λέει ὁ ἴδιος σ' ἕνα ἀποκαλυπτικὸ γράμμα του⁽⁷⁾, πὼς ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς δυστυχίας του: «...Ὅταν δὲν ἔχει κανεὶς ἕνα ὅποιοδὴποτε

(6) «Ἀπαντα», σελ. XXIII.

(7) «Ἀπαντα», σελ. 244.

(5) «Ἀπαντα» σελ. LXXXI.

ιδανικό, δὲν εἶνε δὲ ἐξ ἄλλου πλασμένος γιὰ τὴ σημερινή ὕλική ζωή, αἰσθάνεται γύρω του ἕνα κενό τάφου...».

«Δὲν εἶναι δὲ ἐξ ἄλλου πλασμένος γιὰ τὴ σημερινή ὕλική ζωή». Αὐτὴ ἡ φράσις ἐξηγεῖ πολλά. Γιατί, βέβαια, ἄνθρωποι χωρὶς ἰδανικά κάθε ἄλλο παρά λείπουν, δὲν ἔνοιωσαν ὅμως οὔτε ὄλοι, οὔτε τόσο ἔντονα γύρω τους αὐτὸ τὸ κενὸ τοῦ τάφου. Κι' ὁ λόγος εἶναι πὼς βρίσκουν κάποιο modus vivendi σὲ κάποιαν ἢ κάποιες ἀπὸ τὶς ἀπολαύσεις τῆς ὕλικῆς ζωῆς. Σέρνουν ἔτσι μιὰν ἀνάξια ζωή, ἀλλ' αὐτὸ τὸ κινήγητὸ τῶν ὕλικῶν ἀπολαύσεων τοὺς δίνει κάποια ἀπασχόλησι, γεμίζει ὅπως-ὅπως αὐτὸ τὸ κενό. Γι' αὐτὸ, τὶς συνέπειες τοῦ νὰ μὴν ἔχη κανεὶς τὴν πίστι, τὶς καταλαβαίνει πέρα γιὰ πέρα μόνο ὅταν ἀπὸ ἀνωτερότητα ψυχικοῦ γούστου, πνευματικῆ καλλιέργειας ἢ ἔστω κι' ἀπὸ ἄλλον ὁποιοδήποτε λόγο, δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησῃ αὐτὸ τὸ ὅπως-ὅπως παραγέμισμα τοῦ κενοῦ. "Ένας τέτοιος ἦταν ὁ Καρυωτάκης. Καί, γι' αὐτὸ, τὸ παράδειγμά του λέει πάρα πολλά, ὅπως καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Baudelaire⁽⁸⁾. Κι' ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ συγγένεια μὲ τὸν Baudelaire ἔκανε τὸν Καρυωτάκη ν' ἀγαπᾷ τόσο τὴν ποίησι τοῦ ἄλλου αὐτοῦ, ὅμοια τραγικὰ ἀπογοητευμένον ἀπὸ τὶς ὕλικές ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς. Κατὰ τὶς πληροφορίες, πάντοτε, τοῦ βιογράφου του, ὁ Καρυωτάκης, ὅποτε ἀπ' τὰ δεκαεπτὰ του χρόνια ρίχτηκε, τοῦλάχιστο κατὰ περιόδους, στὸν «κατήφορο φιλήθους παραλυσίας», ἀκόμα καὶ τὴν Ἀποκρῆα τοῦ 1928, λίγο πρὶν σκοτωθῆ, εἶχε ἔλθει μὲ ἀδεια στὴν Ἀθήνα, σίγουρα γιὰ νὰ ζητήσῃ ἀπ' τὴ διασκέδασι νὰ τὸν κρατήσῃ στὴ ζωή. Τὴν ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα ἂν μποροῦσε τὸ γλέντι νὰ φέρῃ ἕνα τέτοιο ἀποτέλεσμα, τὴν ἔδωσε λίγους μῆνες ἀργότερα ἡ πιστολιὰ τῆς αὐτοκτονίας. Καὶ γενικὰ, τὴν ἰδέα του γιὰ τὸν ἑλαφρὸ καὶ κούφιο κόσμον τοῦ γλεντιοῦ, τὴν φανερώνει τὸ ποίημά του «Ἀποστροφή»⁽⁹⁾.

*

Δὲν ἄφησε ἀδοκίμαστο τίποτε ἀπ' ὅσα οἱ χωρὶς πίστι ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ δώσουν οὐσία στὴ ζωὴ τους. Εἶχε ἕνα διάστημα τὸ πάθος ἀχαλίνωτης φιλοδοξίας ν' ἀναγνωρισθῆ ἢ ποιητικῆ του ἀξία. Πόσο ὅμως ἰκανοποιήθηκε κι' ἀπ' αὐ-

(8) Οἱ «Ἀκτίνες» ἔχουν γράψει σχετικὸ ἀρθρὸ μὲ τὸν τίτλον «ὁ Baudelaire μπροστὰ στὸ μεγάλο πρόβλημα» ἀπὸ τεύχος Ἰανουαρίου τοῦ 1940 (σελ. 13 ἐπομ.).

(9) «Ἀπαντα», σελ. 156.

τό, τὸ λέει ὁ ἴδιος στὸ ποίημά του «Υστεροφημία»⁽¹⁰⁾:

Μόνο μπορεῖ νὰ μείνουν κατοίι μας οἱ
[στίχοι,
δέκα μονάχα στίχοι μας νὰ μείνουν καθὼς
τὰ περιστέρια που σκορποῦν οἱ ναυαγοὶ
[στὴν τύχη
κι' ὅταν φέρουν τὸ μήνυμα δὲν εἶναι πιά
[καίριος.

Οὔτε πάλι στὴ δουλειὰ του, στὸ ἐπάγγελμα, στερημένο ἀπὸ τὴν ἀξιοποίησι, ποῦ θὰ τοῦδινε ἡ ἠθικὴ ἰδέα τῆς ἐξυμνηρησέως, βρῖσκει καμμιὰ χαρὰ. "Ἰοια-ἴοια ἔγινε ὁ ποιητὴς ποῦ ἔδειξε στυγνότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἐντελὲς τραγικὰ, τὴν ξηρότητα τῆς ζωῆς τοῦ γραφιά.

Ἡ συναναστροφή του, πάλι, μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὄχι μόνο δὲν τοῦδωσε τίποτε, ἀλλὰ τὸν ἔκαμε νὰ φοβᾶται τὴ δολιότητά τους:

Κράτησε κάποιον τόπο μυστικὸ,
στὸν πλατὺ κόσμον μὴ θέσι,
ὅταν οἱ ἄνθρωποι θέλουν τὸ σκοτὸ
τοῦ δίνουν ὀνη ν' ἀρέσῃ.
Τοῦ δίνουν λόγια χρυσᾶ, ποῦ νικοῦν,
μὲ τὴν πειθῶ, μὲ τὸ ψέμμα,
ὅταν ἄνθρωποι διαφιλονεικοῦν
τὴ σάρκα σου καὶ τὸ αἷμα.

Ἀκόμη κι' ἡ Φύσι δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ τίποτε, ἀφοῦ δὲν εἶναι σὲ θέσι νὰ παρουσιάσῃ κάποια ἀπάντησι στὸ ἑσωτερικὸ πρόβλημά του. Βλέπει σ' αὐτὴ τὸ Φθινόπωρο, ποῦ τὸ δικὸ του ἀτομικὸ δράμα τοῦ δίνει τραγικὴς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ τῆς "Ανοιξῆς τὸ θέαμα, παρὰ τὴν ἄμορφιάν του, δὲν θίγει κἀν τὴν ἑσωτερικὴ λύτρωσι ποῦ αὐτὸς ἀποζητᾷ. "Έτσι βλέπει σὰν κάσες ἀκόμα καὶ τὶς γλάστρες τῶν λουλουδιῶν.

Ἐχρησιμοποίησε ἐπίσης τὰ ταξείδια, ἐπῆγε καὶ στὸ Παρίσι, μὲ τὴν κρυφὴ ἐλπίδα πὼς θαῦρισκε γιαιτρεία. Ἀλλὰ κι' αὐτὸ τὸ «ἀπονενομημένον», ὅπως τὸλεγε, ταξεῖδι δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα.

Ἀκόμα πῶ σημαντικὸ εἶναι τὸ ὅτι καὶ ἡ Τέχνη δὲν τοῦ ἔδωσε καμμιὰ λύτρωσι. Κλαίει γιὰ τοὺς στίχους του, ποῦ εἶναι ἔνα τόσο πονεμένο κατόρθωμα:

«Δικοί μου οἱ στίχοι, ἀπ' τὸ αἷμα μου
[παιδιά,
Μιλοῦνε, μὰ τὰ λόγια σὰν κομμάτια,
τὰ δίνω ἀπὸ τὴν ἴδια μου καρδιά,
σὰ δάκρυα τοὺς τὰ δίνω ἀπὸ τὰ μάτια.

Καὶ στὸ ποίημα «Εὐγένεια»⁽¹¹⁾ δείχνει πό-

(10) «Ἀπαντα», σελ. 103.

(11) «Ἀπαντα», σελ. 29.

σο βαρὺν κί' ἀθάσπατος εἶναι ὁ πόνος, κί' ὄταν ἀκόμη γίνῃ τραγοῦδι.

"Ἐτσι δὲν τοῦ μένει παρά ἡ «ἀπέραντη πικρία» ὡς «μοναχὸ βίος»⁽¹²⁾, καταλήγει σ' ἐφιαλτικὴ ἀγωνία⁽¹³⁾, ἀρχίζει νὰ βλέπῃ πέρα τὸν θάνατο νὰ τὸν καλῇ⁽¹⁴⁾, καί στίς 20 Ἰουλίου τοῦ 1928, ἀφοῦ μὲ τὸ ποίημα «Πρέβεζα» ἐτραγούδησε γιὰ τελευταία φορά, μὲ τὸν γνώριμὸ του τραγικὸ σατυρικὸ τὸνο τὴν ἀνία τῆς χωρὶς περιεχόμενου ζωῆς, εἶχε τόσο πειὰ γεμίσει ἀπὸ θάνατο, ὥστε ἀφοῦ ἐπὶ δέκα ὥρες, ὅπως ὁ Ἰδιος λέει στὸ σημείωμα ποῦ ἔγραψε λίγο πρὶν σκοτωθῆ, πολέμαγε νὰ πνιγῇ μέσα στὴ θάλασσα, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώῃ, γιὰτὶ ἤξερε κολύμπι καὶ τὸ σῶμα του ἀντιδρούσε, σκοτώθηκε μὲ μιὰ πιστολιά στὸ μέρους τῆς καρδιάς.

*

Αὐτὸ τὸ κενόν, τὴ θανάσιμη πλήξι τῆς χωρὶς περιεχόμενου ζωῆς, ὁ Καρυωτάκης τὴν ἔφερε παντοῦ, κί' ἐχρωμάτισε μ' αὐτὴν κί' ἔκείνη, ποῦ γιὰ πολλοὺς, συνεπαρμένους ἀπὸ κάποιο πάθος, ἀποτελοῦν σπουδαῖο θέλγητρο τῆς ζωῆς, ἱκανὸ νὰ γεμίση τὴν ὑπαρξί τους. Τὸ ὅτι δὲν ἔκαμε ἐξαιρέσι γιὰ τίποτε, εἶν' ἔκείνο ποῦ τὸν ξεχωρίζει καὶ ποῦ, συγχρόνως, τὸν ἔφερε στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀρνησι τῆς ζωῆς, μὲ τὴν αὐτοκτονία. Τὸν λένε γι' αὐτὸ «ποιητὴ τῆς ἀπαισιοδοξίας» κί' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπομὶ ὑπερβολικὸ. "Ἄν προσέξουμε ὅμως, θά ἴδουμε πὼς δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολικὸς μόνον ποῦ αὐτὸς τράθηξε πέρα γιὰ πέρα ὅλες τίς συνέπειες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στέργουν μ' ἓνα συμβιβασμὸ νὰ τρυπώσουν ὅπως-ὅπως κάπου. Καθένας δηλαδὴ συμφωνεὶ μαζύ του στὴ γενικὴ κριτικὴ τῆς χαρᾶς τῆς ὑλικῆς ζωῆς, μόνον ποῦ κάνει μιὰ ἐξαιρέσι γιὰ κείνη τὴ μορφὴ τῆς χαρᾶς αὐτῆς ποῦ ἀποτελεῖ τὸ δικὸ του πάθος. Κί' ἐπειδὴ ὁ ἓνας ἔχει αὐτὸ τὸ πάθος κί' ὁ ἄλλος ἄλλο, καθένας νοιώθει πόσο ἀνάξιο καὶ τιποτένιο εἶν' ἔκείνο ποῦ ἀποτελεῖ τὸ πάθος τοῦ ἄλλου, ὄχι ὅμως καὶ τὸ δικὸ του. Ὁ Καρυωτάκης μὴν ἔχοντας κανένα πάθος (μὲ τὴν ἔννοια τῆς κλίσεως ποῦ τυφλώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀξιοποιεῖ στὰ μάτια του τὰ ἀνάξια) δὲν ἐξαιροεὶ τίποτε. Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ ἀμερόληπτος κριτῆς, αὐτὸς ποῦ εἶχε τὴ γενναϊότητα νὰ μὴν κάμῃ καμμιά ὑποχώρησι.

Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ τὴ νοιώθει κατὰ βάθος ὁ πολὺς κόσμος. Καταλαβαίνει πὼς ὁ νέος αὐτὸς εἶχε περισσότερη παλληκαριά καὶ δὲν ἐδέχθηκε τὴν ὑποχώρησι. Νοιώθει ἄλλωστε πὼς καὶ τ' ὀποιοδήποτε πάθος

πολύ ἀχαρά, ἰσχνὰ καὶ ἀνεδαφικὰ γεμίσει τὴ ζωὴ του. Καὶ γι' αὐτὸ συγκινεῖται ἀπ' τὴν ποίησι αὐτῆ, γιὰτὶ νοιώθει καὶ στὴν ψυχῆ του τὸ φαρμάκι ποῦ σταλαρίζει ἀπ' τοὺς στίχους τῆς, νοιώθει πόσο τιποτένια εἶναι, ἀλλοιομένο, ὅλα ἔκείνα ποῦ ἡ ὑλιστικὴ ζωὴ προσφέρει γιὰ τροφὴ τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ δόξες μας, καὶ οἱ διασκεδάσεις μας, καὶ τὰ πλοῦτη μας, τόσο ἀνάξια νὰ τοὺς δώση κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του! Ὁ Καρυωτάκης τάχει τόσο ξεπεράσει, ὥστε τὰ κοροϊδεύει. Τὰ κοροϊδεύει μὲ δύναμι, μὲ μακία μπορεὶ νὰ εἰπῇ κανεὶς, κί' ἔχει ἡ σάτυρα αὐτὴ ἓνα βαθύτατα τραγικὸ τὸνο, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ὅτι γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀποτελεῖ τὴν πεμπουσία τῆς ζωῆς! "Ἀναποδογυρίζει, πετάει στὰ σκουπίδια, ὁ ποιητῆς, τοὺς ψεύτικους, ἀπὸ μπογιατισμένες πατασοῦρες, θησαυροὺς τῶν πολλῶν. Κί' αὐτοὶ τὸν ἀκοῦνε, τὸν νοιώθουν, χείρουν κατὰ βάθος γιὰ τὴ δίκαιη αὐτῆ χειρονομία του, ποῦ αὐτοὶ δὲν εἶχαν τὸ κουράγιο νὰ τὴν κάμουν. "Ἰσως ντρέπονται νὰ ὁμολογήσουν φανερά πὼς κί' αὐτοὶ δέρνονται ἀπὸ τὴν ἴδια ψυχικὴ φτώχεια καὶ πὼς ὅμοια μάταια προσπαθοῦν μὲ ψεύτικα μέσα νὰ σβύσουν τὴ δίψα τῆς καρδιάς, τοῦ ἀνώτερου ἀνθρώπου ποῦ ζητάει νὰ σκίση τοὺς μαύρους πέπλους καὶ νὰ βγῇ πρὸς τὸ φῶς.

*

"Ἄλλὰ τότε, ἀφοῦ ὁ Καρυωτάκης εἶχε δίκην ν' ἀρνήται πέρα ὡς πέρα τὴν ὑλικὴ ἀπόλαυσι ὡς τροφὴ τῆς ψυχῆς, δικαιωνεταὶ κί' ἡ αὐτοκτονία του; Ὁχι βέβαια! "Ἐχει δικηο ποῦ δὲν ἔστεργε καμμιά ὑποχώρησι καὶ δὲν παρυσίασε, ὑποκριτικὰ, τὸν ἑαυτὸ του ἐυχαριστημένο ἀπὸ πράγματα ποῦ κατὰ βάθος δὲν τὸν ἱκανοποιούσαν. Καὶ εἶναι χρήσιμος γι' αὐτὴ τὴν παλληκαρία καὶ τόσο χτυπητὴ καὶ καλλιτεχνικὴ διατύπωσι τῆς ἀλήθειας αὐτῆς, γιὰτὶ ἂν δὲν περᾶσι κανεὶς ἀπ' αὐτὴν, ἂν δηλαδὴ μείνῃ ἱκανοποιημένος μ' ὅτι κατώτερο τοῦ προσφέρει ὁ αἰσθητικὸς κόσμος, δὲν θά νοιώσῃ ποτὲ τὴ λαχτάρα γιὰ κάτι πειδὲ εὐγενικὸ καὶ οὐσιαστικὸ. Μέσα λοιπὸν στὴν ἀφθονία, τὸν πλεονασμὸ τῶν κηρύκων τοῦ εὐκόλου αἰσθησιασμοῦ, ἡ φωνὴ ἔκείνων ποῦ δείχνουν τὴν ἀναξιοτήτα του, καθαρίζει κάπως τὴν ἀτμόσφαιρα.

"Ἄλλὰ δὲν δικαιώνουν αὐτὸς οἱ σκέψεις καὶ τὴν αὐτοκτονία του. Μ' αὐτὴν ἐζήτησε νὰ ξεφύγῃ ἀπλῶς τὸ πρόβλημα, ἀντὶ νὰ προσπαθῆσι νὰ τὸ λύσῃ. Κί' εἶναι περιεργὸ καὶ συγχρόνως τραγικὸ πὼς αὐτὴ ἡ ψυχῆ, ποῦ τόσο φαίνεται νάχε ἐξεκολλῆσει ἀπὸ ὅτι ἀποτελεῖ τὸν βούρκο τῆς ζωῆς, δὲν μπόρεσε, ἔστω κί' ἀπὸ μιὰ χαραματιά μόνον, νὰ ἰδῇ τὸ φῶς τοῦ πνευματικὸ κόσμου. Γιατὶ, ἀλήθεια, ὅλα τὰ κοροϊδεύει ὁ Καρυωτάκης, ὅλα ὅμως ἔκτος ἀπ' ὅτι

(12) «Ἀπαντα» σελ. 46.

(13) «Ἀπαντα», σελ. 167.

(14) «Ἀπαντα», σελ. 10, 106, 109.

ΠΩΛ ΚΛΩΝΤΕΛ ΚΑΙ ΖΑΚ ΡΙΒΙΕΡ

Ο Paul Claudel είναι, βέβαια, ένας ποιητής πασίγνωστος σ' όλο τόν κύκλο τών ανθρώπων πού ενδιαφέρονται γιά τά διεθνή γράμματα. Παράλληλα πρὸς τὴν ὀχι λιγώτερο τιμητικὴ διπλωματικὴ του σταδιοδρομία (πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴ Βάσιγκτων καὶ σ' ἄλλες πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἰαπωνίας) ἦταν ὡς τελευταία Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς γιά τὴν ἐκλογή τών ἀνατέρων διπλωματικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς πατρίδος του· τιμήθηκε μὲ τὸ παράσημο τοῦ Ταξιάρχου τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς)· παράλληλα λοιπόν, ἢ καλύτερα, παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυχρόνια καὶ γεμάτη ἀπὸ καθήκοντα κ' εὐθύνες δράση, ὁ Κλωντέλ ἐκαλλιέργησε τὴν λογοτεχνία ὅσο λίγοι στὰ χρόνια μας. Ἔστε ἀπὸ τὴν ἀποψη ποσοῦ εἶτε ἀπὸ κείνην τοῦ ποιοῦ τὸν κρίνεις, τὸν βρίσκεις πάντα ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους. Ὅσο πολὺτομη καὶ ὀγκώδης, τόσο ἐκλεκτὴ εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ του παραγωγή, ἔμμετρη καὶ περὶ, καὶ μπορεῖς νὰ δῆς βιβλίον του νὰ κυκλοφορῆ στὴν ἑκατοστὴ ἔκδοσίν του. Πόσο τὸ ἔργο του ἔχει ἐπιβληθῆ στὴν παγκόσμια διανοήσι τῆς ἐποχῆς, μπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ κανεὶς ἀπὸ τὶς ἀναριθμητὰς μελέτες καθὼς καὶ τοὺς πολυσέλιδους τόμους, πού γραμμένοι στὰ γαλλικά, στ' ἀγγλικά, στὰ γερμανικά, ἀπὸ εἰδικούς καὶ δυνατοὺς καλὰ μους, εἶν' ἀφιερωμένοι στὴ μελέτη καὶ ἀνάλυσι τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ.

Ἄλλὰ τὸ χαρακτηριστικὸ γιά τὸν Κλωντέλ εἶναι τοῦτο· δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ πασίγνωστος ποιητὴς· εἶναι ὁ πασίγνωστος χριστιανὸς ποιητὴς τῶν σημερινῶν χρόνων, καὶ χριστιανὸς μάλιστα ὀχι ἀπὸ κείνους πού, στὸν καιρὸ μας, δημιουργοῦν ἕνα δῆθεν χριστιανισμό, ὅπως τοὺς ἔρχεται βολικώτερα, ἀλλὰ πιστὸς πέρα γιά πέρα, πειθαρχημένα συνδεόμενος μὲ τὴν Ἐκκλησία. Εἶναι λοιπὸν περιέργο, ἀλλὰ καὶ παρήγορο, τὸ ὅτι ἕνας τέτοιος καλλιτέχνης, ἐκπρόσωπος τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως, μῦθρεσε νὰ ἐπιβληθῆ τόσο πολὺ, νὰ θεωρῆται καύχημα τοῦ τόπου του, σὴ μὲρα, στὴν ἐποχὴ μας, ἂν καὶ τὸν Χριστιανισμό του δὲν τὸν ἐκράτησε γιά λογαριασμό του, σὰν μιὰ ἀτομικὴ του ὑπόθεσι ἀνεξάρτητη καὶ ἀσχετὴ πρὸς τὸ ἔργο του, ἀλλὰ, τὸ ἀντίθετο, αὐτόν, καὶ μόνον αὐτόν, ἐπρόβαλε μέσα στὴν ποιήσι του. Καὶ ἦταν αὐτὸ πολὺ φυσικὸ ἄλλωστε, ἀφοῦ μὲ τὴν εἰλικρίνεια τοῦ ἀληθινοῦ καλλιτέχου ἀντλοῦσε γι' αὐτὴν ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ του, ποτισμένον κατὰ βάση ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθεια.

Τὸ φαινόμενο αὐτῆς τῆς ἀνόδου στὴ μεγάλη δημοσιότητα ἐνὸς χριστιανοῦ καλλιτέχνου, δείχνει πῶς, παρ' ὅσα κ' ἂν λέγονται ἀντίθετα, ἐκεῖνο πῶδα ἀληθινὸ θὰ δικαιωθῆ καὶ ἀπὸ τὰ πράγματα: Ἀληθινὸ λοιπὸν εἶναι πῶς οἱ ἄνθρωποι διψῶντες γιά ὅ,τι φωτίζει καὶ δυναμώνει στὴ ζωὴ, ἐτί-

ἔχει πνευματικώτερο χαρακτήρα. Κρίμα πού τὸν πνευματικὸ αὐτὸ κόσμον, τόσο ἀφθονα καὶ ἐντατικά ἐκδηλωμένον γύρω του, δὲν μῦθρεσε νὰ τὸν ὑποψιασθῆ. Καὶ κρίμα πού δὲν εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ περιμένῃ...

Ὅπωςδήποτε ἡ ἱστορία του λέει πολλὰ σ' ὄλους ὅσοι ζοῦν—ἔστω κ' ὀχι τόσο ἐντονα ὅπως αὐτός—τὸ ἴδιο μ' αὐτόν δράμα. Καὶ δὲν χρειάζεται κανὸν σφάλμα, ἀφοῦ μόνον τῆς δείχνει ποιά εἶναι ἡ ἀναγκαία κατάληξις ἐκείνων πού χωρὶς τὴν πίστι καὶ ἐνῶ δὲν μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἀπὸ τὴν ὀλικὴ ἀπόλαυσι τῆς ζωῆς, δέρνονται ἀπ' τὸ κενὸ πού μαρραίνει τὴν ψυχὴ τους.

*

Τὸ δράμα τοῦ Καρωτάκη θέλησαν νὰ τὸ ἀποδώσουν σὲ σεξουαλικὴ μειονεκτικότητα καὶ ἀφροδίσιον νόσημα⁽¹⁵⁾, ἀκόμα δὲ καὶ σὲ ψυχικὸ νόσημα. Ἄλλὰ τὸ πρῶτο

δὲν δείχνεται πουθενά καὶ μόνο σ' αὐθαίρετες ἐντελῶς ὑποθέσεις στηρίζεται, κ' ὀσο γιά τὸ δεύτερο καὶ τὸ τρίτο, κ' ἂν ὀπῆρχαν, δὲν ἀλλάζουν καθόλου τὰ πράγματα. Γιατί καὶ τόνα ἀλλὰ καὶ τ' ἄλλο σίγουρα δὲν ἦταν ἀσχετα πρὸς τὸ ψυχικὸ κενὸν πού ἔδερνε τὸν ποιητὴ. Κι' ἂν ἀκόμα—γιά νὰ πάμε ὀσο ἀντίθετα θὰ ἦθελαν οἱ συστηματικοὶ παρερμηνευτὴς τῆς ζωῆς—καὶ ἡ ποιήσις του καὶ ἡ ζωὴ του καὶ ὀ θάνατός του δὲν ἦταν παρὰ καμώματα ἐνὸς τρελλοῦ, δὲν εἶναι διμῶς τρελλοὶ ὀλο τὸ κοινὸ πού ἔνοιωσε τὸν Καρωτάκη βαθύτατα κ' εἶδε σ' αὐτόν, τὸν ποιητὴ πού ἀντιπροσωπεύει τὸ δράμα τῆς γενεᾶς μας. Κι' αὐτὸ μόνον εἶν' ἀρκετὸ γιά ν' ἀποδείξῃ πῶς ὕπάρχει κάποιο δράμα, ἔστω κ' ἂν δὲν φέρῃ στὴν αὐτοκοκτοία, καὶ πῶς αὐτὸ τὸ δράμα, τὸ δράμα τοῦ ψυχικοῦ κενοῦ πού δημιουργεῖ ἡ γκρεμισμένη ἄρνησις, τὸ ζοῦμε ἀκόμη καὶ στὴ γενεὰ μας χιλιάδες πολλὰς ἀνθρώπων.

(15) Τίμου Μαζάνου, Ἔνας Ἠγησιακός.

μησαν κι' ώνόμασαν μεγάλους εκείνους που μέσα στην Τέχνη τους εξύμωσαν κάποια ούσια, κάποιες απόψεις και σκέψεις που μάς ελευθερώνουν από τη δουλεία του άναξιου έαυτού μας και μάς βοηθούν να τον ξεπεράσουμε, με τον ήρωισμό του θάρρους και της καρτερίας, την καλωσύνη προς τον διπλανό μας ή ότι παρόμοιο. Δεν μπορεί λοιπόν να προσφέρει κανείς Χριστιανισμό, δηλαδή συγκεντρωμένη και συγκροτημένη, παντοδύναμη λύτρωση από κάθε πόνο, και να μη βρῆ γύρω του διψασμένες καρδιές. Έτσι το καλλιτεχνικό έργο μεταδίδει όχι την άπαισιδοξία, που όδηγει στην απάρνησι και της ζωής, όχι την άχόρταγη έπιθυμία που τρώει τα σπλάγχνα, αλλά τη χαρά, τη δύναμι, την εύτυχία.

Δέν θα ήταν ένδιαφέρον να ιδῆ κανείς από κοντά την επίδρασι ενός τέτοιου καλλιτεχνικού έργου στην ψυχική εξέλιξι ενός σημερινού άναγνωστου; Μιά χαρακτηριστική περίπτωση είναι ή σχετιζόμενη με το πρόσωπο ενός άλλου, νεωτέρου, γάλλου λογίου, του Jacques Rivière. Σπουδαίο κριτικό πνεύμα ό Ζάκ Ριβιέρ, ένας από τους κυριώτερους συνεργάτας της «Nouvelle Revue Française», καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Κολλέγιο Stanislas (πέθανε πολύ νέος, πριν άκόμα προλάβῃ να όλοκληρώσει τη σταδιοδρομία του στα γαλλικά Γράμματα) έγνωρίσε τόν Χριστιανισμό κι' έγινε συνειδητός χριστιανός διαθάζοντας το έργο του Πώλ Κλωντέλ. Στην περίπτωση του υπάρχει τούτο το έξαιρετικό, ότι δηλαδή την επίδρασι του έργου του χριστιανού καλλιτέχνη μπορούμε έδω να την παρακολουθήσουμε στην εξέλικτική σειρά της και μ' όλες τις λεπτομέρειες, χάρις στην πλούσια άλληλογραφία που άντήλλαξαν ό Πώλ Κλωντέλ κι' ό Ζάκ Ριβιέρ(*).

Έξαιρετικά ένδιαφέρουσα ή άλληλογραφία αυτή, έχει έκδοθη σε βιβλίο(**) κι' αποτελεί έναν άρκετά όγκώδη τόμο. Έκει μέσα έχει κανείς την εύκαιρία να ιδῆ από πολύ κοντά και στην έντελώς άνεπιτήδευτη, φυσική όψη τους, που μόνο μία ιδιωτική άλληλογραφία μπορεί να την δείξη, δυο ψυχές και συγχρόνως δυο διαλεκτά πνεύματα σε μία φιλική συνομιλία τους πάνω στα βασικώτερα προβλήματα. Το άμοιβαίο άνοιγμα της καρδιάς τραβά το ένδιαφέρον σε μεγάλο βαθμό. Άλλά το περιεχόμενο που ξεχειλίζει άπ' τις καρδιές αυτές κάνει ώστε κι' ό άναγνώστης ν' άν-

ταμείθεται πλουσιοπάροχα για το ένδιαφέρον του, με τόν σημαντικό ψυχικό πλούτο που του μεταδίδεται.

*

Όπως μάς εξιστορεί, προλογίζοντας την έκδοσι της άλληλογραφίας, ή κυρία Ίσαβέλλα Ριβιέρ, χήρα του Ζάκ Ριβιέρ, ό άνδρας της «είχε πάρει άπ' τῆ μητέρα του καλή θρησκευτική άνατροφή. Άλλά ή μητέρα του πέθανε όταν αυτός ήταν άκόμα δέκα έτών. Και οι άνησυχίες και οι φλόγες της νεότητος, ή άποστροφή που αίσθανόταν για ένα χριστιανισμό της καλοζώας και τών άνσεων, (όπως δηλαδή έβλεπε να τόν ζούν γύρω του οι πολλοί), ή ύπερηφάνεια για τις διανοητικές του Ικανότητες, του είχαν κρύψει την εικόνα του Θεού». Είχε σμῆθη δηλ. ότι συνήθως γίνεται: Κάποια καλή πνευματική κληρονομία βασιτοῦν άκόμη στο βάθος του είναι των, από το περιβάλλον του σπιτιού των, οι άνθρωποι της εποχής μας. Άλλά καταχωνιασμένη, σκεπασμένη, πνιγμένη από τους σωρούς τών άλλοπρόσάλλων, άντιφατικών κατευθύνσεων της στιγμῆς, που ξεφουρνίζει ή σύγχρονη σκέψις. Έτσι ό Ριβιέρ μπαίνοντας στη ζωή δέν είχε παρά μία άόριστη δίψα, κάποιο πόθο προς κάτι που δέν τó ήξερε, αλλά που τó αίσθανόταν άπαραίτητο. Να πώς ό ίδιος περιγράφει τόν έαυτό του σ' ένα γράμμα του προς τόν Κλωντέλ: «Νά με: Έβδοσι χρονών, ένας κι' εγώ όπως όλος ό κόσμος, χωρίς ειδικούς λόγους να είμαι εύτυχισμένος, ούτε καί δυστυχισμένος. Άλλά με δέρνει μία άνησυχία, μία φοβερή άνησυχία, που διατηρείται άγρυπνη μέσα μου από τότε που κατάλαθα τόν έαυτό μου και με ξεσηκώνει άδιάκοπα, κι' άδιάκοπα διώχνει από κοντά μου κάθε Ικανοποίησι. Ξυπαζα στα βιβλία, μερικά μ' εγοήτευσαν, τ' άγάπησα σαν μεγαλύτερους άδελφούς που κάτι ήξεραν παραπάνω από μένα, τά πίστεψα. Άλλ' άμέσως, κάθε φορά, ή άνησυχία μου μ' έσπρωχνε να μη σταματήσω... Διεσκέδασα πολύ εύχάριστα με τόν Barrès. Άλλ' αυτό που μου άρεσε περισσότερο, άπ' τó έργο του, ήταν πάντα ή λατρεία της λαχτάρας, που κατά βάθος δέν είναι τίποτ' άλλο παρά άνησυχία. Έπεθύμησα. Έπιθυμία έπεθύμησα. Ένα βράδυ, με τó πνεύμα βαριεστημένο άπ' τῆν τόση διασκέδασι, ένοιωσα πάλι να έμπνάζ ή άγωνία μου, ή έσωτερική κραυγή, ή πρόσκλησις, ή επανάστασις, τó πάθος μου».

Ένόμιζε «πάθος του» αυτή την έλλειψι Ικανοποίησεως από ό,τι ό σύγχρονος κόσμος του προσέφερε. Και, βέβαια, βλέποντας τόσον κόσμο να Ικανοποιήται τόσο εύκολα και τόν έαυτό του να δοκιμάζῃ και

(*) Για τῆν άλληλογραφία αυτή είχε γίνει κι' άλλοτε λόγος στις «Άκτινες»: Τόμος 1939, σελ. 278.

(**) Jacques Rivière et Paul Claudel, Correspondance. Έκδοσις Plon.

ν' άπογοητεύεται, νά φεύγη άποζητώντας διαρκώς κάτι άλλο, ενόμιζε πώς οι άλλοι είχαν δίκην και πώς αυτός ήταν, τουλάχιστον, ένας ιδιότροπος.

Καί όμως τόν αντίθετο συνέβαινε. Σπουδαία είναι, στη χαρακτηριστική αυτή έσωτερική ιστορία του Ριβιέρ, ή ψυχική ύγεια του πού τόν έκρατούσε στην ανάζητησι, όσο κι' άν του κόστιζε αυτό τό ψάξιμο πού δέν έφερνε κανένα αποτέλεσμα. Ένώ τόσοι άλλοι, και μάλιστα από τά διαλεχτότερα πνεύματα, διαπίστωναν πώς τίποτε δέν τούς ίκανοποιούσε, σταματούσαν κουρασμένοι, στη διαπίστωση αυτή, σαν νάταν αυτή κάποια άνεύρεσι και κάποιο τέρμα, και δημιουργούσαν μια άρρωστημένη ίκανοποίησι από την έλλειψι, άκριβώς, ίκανοποίησεως, αυτός έγραφε πάλι στον Κλωντέλ: «Μόνο πού έγώ εφύλαξα την άνησυχία μου. Δέν ξεκουράζομαι με τί κατάληξι του ματαίου. Δέν νοιώθω άπόλαυσι στην έκμηδένισι. Άπολαμβάνω μόνο τό ότι ύποφέρω άπ' αυτή. Κατά βάθος έχω πάντα την ιδέα πώς μια ψυχή πού άγωνιά δέν είναι χαμένη, πώς ή σωτηρία θ' άνατείλη μέσ' από την άγωνία μου».

Μέ τέτοιες προϋποθέσεις και σ' αυτή την ψυχική κατάστασι έδιάβασε τό έργο του Κλωντέλ. Έκει έγνώρισε ένα χριστιανό. Καί τόν έγνώρισε όχι έξωτερικά, τυπικά, όπως σέ μια κοσμική εύκαιρία, ούτε στο θεωρητικό επίπεδο, όπως γνώριζε κανείς τόν συγγραφέα ενός θεωρητικού βιβλίου διαβάζοντάς το. Άλλά τόν έγνώρισε σαν ψυχή, με τή μεσολάθει ενός άγωγού τόσο καταλλήλου για ψυχική έπικοινωνία, δηλαδή στο ποιητικό του έργο. Καί ήλθε τό αποτέλεσμα πού ήταν επόμενο: «Η ψυχή πού ζητούσε, εξαφιάστηκε βλέποντας έναν άλλον πού είχε βρη. «Στό τέλος», γράφει ο Ριβιέρ, «ρωτούσα τόν έαυτό μου ποιός σάς έδινε αυτή τή θαυμαστή ειρήνη, τή δύναμι και τή βεβαιότητα, την εμπιστοσύνη και τή χαρά».

Άκόμα, στο έργο του Κλωντέλ, έγνώρισε τή χριστιανική κοσμοθεωρία. Καί έγοητεύθηκε από την άρμονία στην εξήγησι κάθε προβλήματος, από την ευτυχισμένη ρύθμισι κάθε περιπτώσεως τής ζωής. «Ω, θάθελα πάρα πολύ», γράφει, «νά πιστέψω πώς αυτές οι θαυμάσιες άπόψεις πού, μέσα στα δράματα σας, μ' έκαναν νά κλάψω, είναι πραγματικότητα».

*

Ο Κλωντέλ, από τό άλλο μέρος, με τή χαρά πού δοκιμάζει κάθε χριστιανική καρδιά όταν τής δοθή ή εύκαιρία νά βρεθί μπροστά στην ιερότητα μιας ψυχής πού άποζητεί κι' αυτή τό δρόμο της και νά τής μεταδώσει κάτι άπ' την αντίστοιχη δική

της πείρα, τόν άγάπησε θερμά, έγινε φίλος του ειλικρινής και χρήσιμος, έχάρηκε μαζί του για τίς προόδους του, τόν έβοήθησε όπου δόθηκε εύκαιρία, τού παραστάθηκε όταν περνούσε κάποια κρίσιμη περίοδο.

Τόν ενισχύει και τόν ενθαρρύνει στην άναζήτησι του. «Ο Θεός δέν άρνείται, τού γράφει, τό φώς, σ' όποιον τό ζητάει με ειλικρινή καρδιά». Άλλά τού συνιστά ειλικρινεία, δόσιμο τού έαυτού του σ' ότι πιστέψη, για νά μπορέση από την εμπρακτική έφαρμογή του νά οδηγηθή παραπέρα: «Καλύτερα νά μην πιστεύη κανείς, παρά νά πιστεύη χωρίς νά εφαρμόζη».

Καί τού μίλησε για τίς άνάγκες τής ψυχής. Βέβαια οι πολλοί δέν βλέπουν παρά την ύλη και δέν ασχολούνται παρά μόνο μ' αυτή. «Ένα μόνο ξεχνάνε, ότι ή ψυχή, τό πνεύμα, είναι πραγματικότερες πού έχουν δύναμι και απαιτήσεις όπως και τό σώμα (πολύ περισσότερο μάλιστα!) και πώς άν παραχρησούμε σ' αυτήν έδώ ότι μās ζητάει, αυτό θά γίνη εις βάρος άλλης χαράς, εις βάρος άλλων κόσμων θαυμαστών, πού θά μείνουν αιώνια κλειστοί για μās». Ξέρει ο Κλωντέλ πώς γράφει σ' έναν νέο. Καί ξέρει πολύ καλά την ψυχολογία και τά ιδιαίτερα προβλήματα του νέου. «Τά νειάτα, τού γράφει, δέν είναι καθόλου φτιαγμένα για τίς άπολύσεις. Είναι φτιαγμένα για τόν ήρωισμό». Κι' άλλου: Μόνο με την άρετή, γίνεται κανείς άνδρας. Η άγνότης θά κάμη τό πνεύμα σας δυνατό, άγρυπνο, διεσδυτικό, καθαρό σαν φωνή σάλπιγγος και δόλαμπερ σαν τόν ήλιο πού ανατέλλει. Θά νοιώσετε τή ζωή γεμάτη ούσια και αξία, τόν κόσμο γεμάτο νόημα κι' άμορφία. Όσο θά προχωρήτε, τόσο θά βρίσκετε τά πράγματα εύκολότερα, θά γελάτε μ' έμπόδια πού σάς φαινότανσαν άλλποτε τρομερά!»

«Ηδη από τά πρώτα χρόνια τής γνωριμίας του με τόν Κλωντέλ, όπως μās πληροφοροει στον πρόλογό της ή κ. Ριβιέρ, «στα 1908, ο Jacques άρραβωνιάζεται. Άν και νομίσαμε στην αρχή πώς είχαμε βρη, ο ένας στον άλλο, κάθε άπάντησι και κάθε ίκανοποίησι, λίγο άργότερα είδαμε πώς είμαστε δυό τώρα στην άναζήτησι του Θεού». Καί ήταν ένα ευτυχές γεγονός στή ζωή του νέου Ριβιέρ ο γάμος αυτός με μια σύντροφο πού τόν παρακολούθησε στα πετάγματα τής ψυχής του, γιατί ήταν μια ήρωική άπόφασι ν' αναλάβη, χωρίς νάχη άνάλογη οικονομική βάση, τό βάρος νά συντηρήσει γυναικικά και παιδικά, ήρωισμός, πού τού πληρώθηκε και με τό παραπάνω μάλιστα, με την άφάνταστη ψυχική ωφέλεια πού τού έδωσε από τόσο νεαρά ήλι-

κία ή ό πτε ύθ υνη ζωή κι' ή άπομάκρυνσις από τούς συνηθισμένους πειρασμούς τής νεότητος.

Άνθρωποι πού σέ σκοτεινή έποχή έτυχε νά βρεθούν εκπρόσωποι του Χριστιανισμού χωρίς νά τόν νοιώθουν καθόλου, ένόμισαν πώς θά έξυπηρετούσαν τήν ύπόθεσι τής διαδόσεώς του με ύποχωρήσεις και συμβιβασμούς, άκόμα και σ' ό,τι άποτελει τή βάσι και τήν ούσια τής χριστιανικής πίστεως. Κανένas όμως από όσους, έστω και έλάχιστα τήν ένοιώσαν, άπ' όσους δοκίμασαν τή ζωντανή ύπερκόσμια δύναμι πού κλείνει μέσα τής, δέν έσυλλογίσθηκε έγχειρήματα τόσο άνόητα. Γι' αυτό κι' ό Κλωντέλ μιλάει μ' όλη τήν απλότητα πού δίνει ή έπίγνωση πώς πρόκειται για τήν αλήθεια: «Υπάρχουν άνθρωποι πού ντρέπονται νά άνήκουν στή φτωχή αυτή γερόντισσα μητέρα, τήν Έκκλησία, και πού θέλουν νά τή ντύσουν σύμφωνα με τή μόδα. Αυτό είναι μάλλον γελοίο παρά επικίνδυνο. Με κάνει νά συλλογίζωμαι όλους εκείνους τούς κακόμοιρους πούδαν τόσο τρομάζει μόλις άντίκρυσαν τό υπερήφανο πλήρωμα τής έπιστήμης τών νεωτέρων χρόνων και πού πολέμαγαν νά συμβιβάσουν όπωσ-όπως τή Γένεσι με τίς «άνακαλύψεις» τής εξέλιξεως ή τής θεωρίας του Laplace. Σήμερα όλόκληρο τό έργο τής νεωτέρας έπιστήμης γκρεμίστηκε ίσαμε τά θεμέλια. Καί τί άπόγιναν λοιπόν αυτοί οι τρομαγμένοι άπολογηταί;»

*

Άπ' τήν άλληλογραφία δυό ανθρώπων τών γραμμάτων δέν μπορούσε νά λείψη ή συζήτηση για τήν Τέχνη. Καί είναι ένδιαφέρουσες οι σκέψεις του Κλωντέλ πάνω στο ζήτημα αυτό: «Πραγματικά, έστω και μωμένος για συγγραφείς», γράφει κάποτε στον Ριβιέρ, ύστερ' άπ' τό διάβασμα μιας έργασίας του. Καί συνεχίζει: «Σας τό λέω αυτό χωρίς συχαρητήρια. Υπάρχουν πολλές άλλες κλήσεις, πού τίς βρίσκω προτιμότερες άπ' τήν κλησι του λογιού.»

Κι' άλλου: «Η Τέχνη δέν είναι παρά μια απλή παραποίησι τής αγιότητος. Με τίς ψυχρές άκτινες τής φυτράνουν μόνο κάποι φυτά χωρίς ρίζες, πίο έφήμερα κι' από τών κήπων του Άδώνιδος. Όλοι οι «μεγάλοι» συγγραφείς του αιώνας πού πέρασε δέν μας έχουν δείξει άρκετά τή μηθαιμινότητα τής ζωής, τόν ψεύτικο χαρ ακτήρα κάθε χαράς, πώς βεβαίως υπάρχει μόνο για τήν κόλασι και τήν άπελπισία; Άς τραφούν λοιπόν άπ' αυτό τό ψυμιά τής τέχνης και τού όνειρου, άφου βρίσκουν πώς έχει τόση ούσια. Όσο για μένα, πιστεύω σ' ένα Θεό αγαθό και σέ μια ζωή, πού είναι για τό αγαθό, όπου δέν κάνει τό ίδιο άν πάρη κανεις τούτο τό δρόμο ή τόν άλλο.»

Μιλάει και για τό περίφημο «δόγμα» τής «Τέχνης για τήν Τέχνη»: «Είναι κρίμα, τώρα πού άποφάσισε επί τέλους κι' ή «Nouvelle Revue Française» ν' άποκτήση κατευθύνσεις, παίρνει τό δόγμα τής Τέχνης για τήν Τέχνη, τό ίδιο δηλαδή με τό «Mercure de France» (κατά βάθος μάλιστα θάταν σωστότερο νάλεγε κανεις, ή Τέχνη για τήν Ικανοποίησι τών αισθήσεων)».

Νά πώς εκφράζεται για τόν καλλιτέχνη στή σημερινή έποχή: «Σέ μια κοινωνία σαν τή δική μας, προσανατολισμένη δηλαδή άποκλειστικά προς τήν υλική άπόλαυσι, ό καλλιτέχνης, άν δέν είναι έφοδιασμένος με ήθικη δύναμι ίση προς τό τρομερό, τό θανάσιμο βάρος πού τόν πιέζει, είναι καταδικασμένος νά πέση στήν άπελπισία και νά καταστραφεί ή νά καταγίνη με Τέχνη πού δέν θάταν παρά ένα σκέτο παιγνίδι. Τά παραδείγματα του Πόε, του Μπωντελαίρ, του Ριμπώ, του Βερλαίν και τώσαν άλλων του τελευταίου αιώνας άρκοουν για νά μας τό αποδείξουν.»

«Ενας καλλιτέχνης πού δέν πιστεύει σήμερα στο Θεό, πού δέν εργάζεται άποκλειστικά για τή δόξα του Θεού, για ποιόν λοιπόν θά δουλέψη; Για τόν έαυτό του; Αυτό θάταν ένας φαύλος κύκλος, γιατί κι' ό έαυτός του είναι άποτέλεσμα, δημιούργημα κι' όχι σκοπός. Για τούς άλλους; Για νά τούς εύχαριστήση, νά τούς διασκεδάση;» Κι' άλλου: «Δέν είναι τιμητικό νά προσπαθή κανεις νά ζή εις βάρος τής ψυχής του και νά τήν πουλήη στον κόσμο: Γι' αυτό ύπάρχει αυτή ή περιφρόνησι, άρκετά δικαιολογημένη, για τούς ήθοποιούς και τούς καλλιτέχνες.»

Όσο προς τόν Ριβιέρ, μιλάει με ένθουσιασμό για τό ρόλο πού μπορεί νά παίξη στα Γράμματα: «Γι' αυτό τολμώ νά ειπώ πώς ή θέσις σας είναι μαζί με τόν Parnasse, τόν Péguy, τόν Chesterton και, ως τό ειπώ κι' αυτό, τόν έαυτό μου, δηλαδή μαζί με τούς συγγραφείς πού ό ρόλος των είναι νά ξαναδημιουργήσουν τή χριστιανική φαντασία και τή χριστιανική αισθητικότητα, πού ξεράθηκαν έδώ και τώσαρες αιώνας, χάρις στο θρίαμβο τής καθαρής άντιχριστιανικής φιλολογίας, πού βλέπομμε σήμερα τόν άπόλυτο έξευτελισμό της.»

Σ' αυτό μάλιστα τό κεφάλαιο, ό Κλωντέλ, πρωτόπορος του άναβαπτισμού εκείνου τών Γαλλικών Γραμμάτων στο χριστιανικό πνεύμα, πού σημειώθηκε στα χρόνια μας, είχε πολλές αιτίες χαράς, βλέποντας νά δημιουργητά ή διαλεχτή πλειάδα τών Γάλλων χριστιανών συγγραφέων. «Γνωρίζετε τόν Jacques Maritain, καθηγητή τής Φιλοσοφίας στο Κολλέγιο Stanislas και πιστόν χριστιανό;» γράφει στον Ριβιέρ, καθηγητή κι' αυτόν του ίδιου Κολ-

λεγίου. «Μοῦ φαίνεται ἓνα ἐξαιρετικό πνεῦμα».

«Τὶ θαύματα γύρω μας αὐτὴ τῆ στιγμή! Τὶ σπουδαῖο πὺρ εἶναι νὰ βλέπη κανεὶς τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλο πὺρ ὁ διωγμὸς κατὰ τῆς πίστεως ζητάει νὰ τῆς κόψη τοὺς φυσικοὺς δρόμους τῆς, νὰ ἐπεμβαίνῃ ἀμεσα, καὶ νὰ φανερωθεῖ ἀκεῖ πὺρ κανεὶς δὲν θὰ τὴν περίμενε, μὲ ἀμεση ἐπίδρασι στὰ πειρὸ παρθένα ἐδάφη! Ὅριστε, μαθαίνω σήμερα πὺς ἐπέστρεψε στὴ χριστιανικὴ πίστι ὁ Ψυχάρης, ὁ Ἐγγονος τοῦ Ρε-νάν» (*).

*

Ἡ ἀλληλογραφία ἀσχολεῖται μὲ ὅλα τὰ ζητήματα πὺρ μποροῦσαν ν' ἀπασφαλῶσουν δυὸ διανοουμένους. Ἰδίως ὁ Ριβιέρ ἐκθέτει τὶς ἀντιρρήσεις του καὶ τὶς δυσκολίες πὺρ αἰσθάνεται ὡς πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστι, κι' ὁ Κλωντέλ τοῦ ἀπαντᾷ. Ἀλλὰ, ὅπως καὶ οἱ δύο ἀναγνωρίζουν, οἱ θεωρητικὲς αὐτὲς συζητήσεις δὲν ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο. Ἐπίδρασι στὴν ψυχὴ τοῦ Ριβιέρ εἶχε τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα μόνο του, ἀσχολίαστο καὶ χωρὶς μάταιες ἐπεξηγήσεις, ζωντανεμένο στὴν μοίαισι τοῦ Κλωντέλ καὶ σὺν φιλικό, γεμάτο χριστιανικὴ ἀγάπῃ, σὺνδεσμο πὺρ εἶχε ἀναπτυχθῆ μεταξὺ των.

Παρ' ὅλες τὶς ἀντιρρήσεις του, ὁ Ριβιέρ ὁμολογεῖ: «Ἐν τούτοις τὸ Εὐαγγέλιο μὲ συγκινεῖ πάντα. Δὲν ξέρω, ἔχει μέσα του κάτι τόσο συγκινητικό, τόσο ἀγνὸ καὶ αἰώνιο».

Ἐργάζεται μόνη τῆς ἡ χριστιανικὴ Ἀλήθεια μέσα στὶς εἰλικρινεῖς καρδιές, ὅπως μόνος του ἐργάζεται ὁ σπόρος μέσα στὸ γόνιμο ἔδαφος. Κι' ἔτσι ἐκεῖνο πὺρ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ μεταδώσουν ἀτελείωτες συζητήσεις, ἔρχεται ὡρα πὺρ φυτρῶνει μόνο του: «Μήπως δὲν εἶναι φανερό, μὲ τὴν πρώτη ματιᾶ, γράφει ὁ Ριβιέρ, πὺς ὁ κόσμος εἶναι κλειστός, συγκροτημένος σάν ἓνα ποίημα, κανονισμένος σ' ὅλες του τὶς κινήσεις ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ ψυχῆ;»

Νοιώθει κι' αὐτὸς τὴ στενὴ σχέση πὺρ ἡ χριστιανικὴ πίστις πρέπει νάχη μὲ τὸ ἔργο του. Καὶ γράφει: «Ἦξερα ἀπὸ τότε κιόλα ἀπ' τὸ βάθος τῆς καρδιάς μου, ἀπ' τὰ σωθικά μου, πὺς ἡ μεγάλη χαρὰ πὺρ ἐμπνέεται ἀπ' τὴ θρησκευτικότητά εἶναι ἡ μόνη πραγματικότης καὶ πὺς ὁ ἄνθρωπος πὺρ δὲν τὴν πιστεύει εἰλικρινὰ δὲν θὰ κάμῃ ποτέ του ἔργο πραγματικὰ καλλιτεχνικό, ἀλλὰ μονάχα φτωχὰ μαθητικά γυμνάσματα».

Ἔτσι ὁ Ριβιέρ ἀρχίζει πιά νὰ βλέπη στὸν ἑαυτὸ του, στὴν ψυχικὴ του ἰσορρο-

πία τοὺς πρώτους καρπούς: «Εἶμαι πολὺ εὐτυχισμένος καὶ δυνατός. Καταλαβαίνω πὺς σ' ἔσας χρωστῶ τὸ ὅτι πήρα, σχετικὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ μου, μιὰ στάσι πῶ ἀπλή, τὴ μὴν πὺρ μ' ἄφησε νὰ ξεχωρῶμαι ὅτι εἶναι ἀληθινὸ. Σὰς εἶμαι πολὺ εὐγνώμων. Ἴσως ἀργότερα θὰ μὲ ἀλλάξετε ὅπως διόλου».

Λίγο-λίγο, ἀνεπαίσθητα, ἡ μεταβολὴ συνεχίζεται: «Δὲν φαντάζεσθε πόσο μακρὺς εἶναι ὁ δρόμος πὺρ, λίγο-λίγο καὶ χωρὶς νὰ φαίνεται, ἔχω διατρέξει ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺρ σὰς γνώρισα. Γίνεται μέσα μου μιὰ ἐργασία πολὺ μυστικὴ, ἀλλὰ πὺρ κάπου-κάπου δείχνεται πόσο ἔχει προοδεύσει».

Ἔτσι τὸ θαῦμα συντελεῖται: Ὁ νέος ἐκεῖνος πὺρ ἔνοιωσε ἔντονη σάν πάθος τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀναζήτησι, πὺρ ἂν δὲν ἐγνώριζε τὸν Χριστιανισμό θὰ ζοῦσε κι' αὐτὸς μαζί μὲ τόσοις ἄλλοις τὸ δράμα τῆς γενεᾶς του, ἀνοίγεται ἀπὸ τὰ κλειστά, μουντὰ λιμάνια τῆς ἀνίας καὶ τῆς ἀπιστιοδοξίας ἐκείνων πὺρ λατρεύουν μόνο τὴν ὕλικὴ χαρὰ, πρὸς τὰ μεγάλα πελάγη τῶν πνευματικῶν κόσμων. Κι' ἀντὶ γιὰ τὸ θλιβερό, πονεμένο τραγοῦδι τῶν ἀνθρώπων πὺρ μάταια ζητοῦν κάποιο νόημα στὴ ζωὴ, αὐτὸς, πὺρ ἔχει ἢ βρῆ πιά, μιλᾷ μὲ σταθερότητα καὶ μὲ χαρὰ ἀκόμα κι' ὅταν περνᾷ κρίσιμες στιγμῆς: «Σὰς διηγῆθηκα ὅλες αὐτὲς τὶς περιπέτειες, ἀγαπητέ μου φίλε, γράφει στὸν Κλωντέλ, μόνο γιὰ νὰ τὶς ξέρετε. Δὲν ἔπαφα οὔτε στιγμὴ νάχω ἀπέραντη εὐγνωμοσύνη στὸ Θεὸ κι' ἀπέραντη ἐπίσης ἐμπιστοσύνη στὴ βοήθειά Του. Οὔτε μιὰ στιγμή δὲν ταράχθηκε ἡ εὐτυχία μου, ἀκόμα κι' ὅταν δοκιμαζόταν. Καὶ μαντεύετε πολλὰ, βλέποντας τὸ στίτι μου γ ε μ ἄ τ ο χ α ρ ᾶ».

Ἔμαθε νὰ ζῆ, ἀλλὰ ἔμαθε καὶ νὰ πεθαίνῃ. Ἔτσι ὅταν ἀρρώστησε κι' ὁ θάνατος ἐφάνηκε νάρχεται, οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἡ γυναῖκα του, πιστὴ κι' αὐτὴ, ἔζησαν τὴν τραγωδίαν ἐκείνων πὺρ βλέπουν νὰ χάνεται μὲ τὸ θάνατο τὸ πᾶν. Ἰσα-ἴσα ἔνοιωσε τὴ χαρὰ ἀπὸ τὴν προσέγγισι πρὸς τὴν τελείωσι τοῦ δρόμου πὺρ εἶχε ἀκολουθήσει. «Ἀπὸ τότε, γράφει γι' αὐτὸν ἡ χήρα του, εἶχε πειὰ στραφῆ πρὸς τὸν οὐρανὸ. Φωνάζει τὴ μητέρα του, τὸν ἀγαπημένο του φίλο (τὸν Henri Alain Fournier) πὺρ εἶχε προτῆρα πεθάνει: «Ἐρρῆκο, ἔρχομαι!» Κι' ἀρχίζει τέλος γι' αὐτὸν, ὕστερ' ἀπὸ τόσες θαρραλέες μάχες στὸ σκοτάδι, ἡ βασιλεία τοῦ ἀληθινοῦ φωτός: «Νὰ πὺρ οἱ πόρτες ἀνοίξαν, φωνάζει. Ξαναθρῖσκα τὸ φῶς».

(*) Σχετικὸ ἄρθρο στὶς «Ἀκτίνες» 1940, σελὶς 266.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Θεέ μου, ἐφθείραμε ἄστοργα πολὺ
στὶς ὀμιλίες καὶ συντροφίες τὸν ἑαυτό μας.
Πῶς τὴ θαμμένη ἀξιοπρέπεια πενθοῦμε,
δῶρο ἀγαθὸ σου, τῆς ἀνίδεης ἡλικίας!
Θεέ, πῆραμε ἀγῶνα τὴ χαρὰ
παράτονοι γινήκαμε ἐραστές της
καὶ τὸ πληθωρικό μας σύραμε αἶσθημα
στοὺς δρόμους νὰ ρυπαίνεται ἀπ' τὴ σκάνη.
Πῶς νὰ διαβοῦμε τὸ ἀγαθὸ κατῶφλι σου,
ποὺ ἐγκαρτερεῖ καὶ δέεται ἢ καλωσύνη,
κρατῶντας δῶρο βέβηλο στὰ χέρια μας
τὴν ἀποτυχημένη ἀποστασία!
Ἡ ἀκύμαντη τῆς στέγης σου γαλήνη,
γωνιὰ ἀπὸ τοὺς ἀνέσπερους ὀρίζοντες,
πῶς θὰ καλύψη τὴν βαθιὰν ὁδὴν μας
τοῦ ψυχικοῦ καὶ μάταιου ξεπεσμοῦ μας!
Θεέ, πῶς θ' ἀνατείνουμε τὰ χέρια μας,
πῶς τὴν καρδιά θ' ἀπλώσουμε στὸν ἥλιο,
ταπεινωμένη κι' ἔρμαιη τῆς ἀνάμνησης
τῶν ἐξευτελισμῶν καὶ τῶν σφαλμάτων;
Πῶς τῶν ματιῶν θὰ ὑψώσουμε τὰ βλέφαρα
ἐλπίζοντας νὰ σὲ ὁραματισθοῦμε
παρήγορο καὶ πρᾶο καὶ μεγαλόθυμο,
Μεγάλε τῆς Ἀγνείας καὶ τῆς Ἀγάπης!
Καὶ πῶς, ἄχ πῶς θὰ πέσουμε στὰ γόνατα,
μαζεύοντας ὅ,τι ἔμεινε ἀπ' τὶς μπόρες
στὰ πατρικά νὰ ἐμπιστευτοῦμε χέρια Σου,
νὰ γίνουμε καλοὶ κι' ἀπλοὶ κι' ἀνίδεοι
ὡς ὅπως στὴν ἀρχή, Ἀγαθὲ, μᾶς ἔπλασες
τῶν οἰκτιρῶν Μεγάλε καὶ τοῦ ἐλέους.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Στεφ. Στεφανοπούλου. Κοινωνικά συστήματα και Φιλοσοφία. Μέρος Α' Φιλοσοφικά βάσεις του φιλελευθέρου ατομισμού και του Μαρξικού σοσιαλισμού. Άθινα 1940. (σελ. 235).

Και μόνον ο τίτλος του παρόντος έργου θά ηρκει νά ἐλκύσῃ τὸ διαφέρον ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἔστω καὶ κατὰ τὰς παρούσας σκληρὰς εἰς τὴν δοκιμασίαν ἡμέρας. Ἄλλ' εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἔργου προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, σπουδάσαντος ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ εἰδικῶς περὶ τὰς οἰκονομικὰς ἐπιστήμας, ὄντος γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφῶν του, διατελέσαντος δὲ καὶ ὑπουργοῦ τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Ὁ συγγραφεὺς φρονῶν ὀρθῶς, ὅτι «ἐπίσθεν τῶν κοινωνικῶν συστημάτων εὐρίσκονται πάντοτε αἱ φιλοσοφικαὶ πεποιθήσεις τῶν ἰδρυτῶν αὐτῶν», ἀνέλαβε τὸ ὄχι εὐκόλον ἔργον τῆς ὑπὸ τῷ φῶς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐξετάσεως τῶν κυριωτέρων συστημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων. Καὶ δὴ ἐν τῷ Α' τούτῳ μέρει, μετὰ διονυχιστικὴν καὶ συγκριτικὴν ἐξετάσιν τοῦ Φιλελευθέρου ατομισμού καὶ τοῦ Μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, τῶν δύο τούτων κοινωνικῶν συστημάτων, ἅτινα διεκδικοῦσι τὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τὰ ὅποια ὁ σ. θεωρεῖ ὡς «χρειακοπιμῆνα ἐνώπιον τῆς συγχρόνου σκέψεως» (σελ. 13), ἀποδεικνύει τὴν κοινὴν φιλοσοφικὴν καταγωγὴν αὐτῶν καὶ ἀκολούθως προβαίνει εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν συμπερασμάτων αὐτοῦ, ἐνθα καὶ κορυφῶνται τὸ διωφένον τοῦ ἀναγνώστου, λαμβάνοντος τὴν εὐκαιρίαν «νὰ γνωρίσῃ ἐνταῦθα καλύτερον καὶ τὸν ψυχικὸν κόσμον καὶ τὰς ἰδεοκρατικὰς τάσεις τοῦ συγγραφέως. Οὕτως ὁ σ. ἐκτιμᾷ μὲν σφόδρα τὴν φιλοσοφίαν, διαμφισβητεῖ δ' ὅμως τὴν παντοδυσίαν τῆς ἐπιστήμης, περὶ τῆς εὐλόγως παρατηρεῖ, ὅτι «δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνταποκριθῇ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν πρὸς τὰς ἐλπίδας ποῦ ἐν ταύτης ἐστηρίχθησαν» καὶ ὅτι «δὲν δύναται νὰ προβάλλῃ τὴν ὀξείωσιν τῆς ἀμέσου ἀντικειμενικότητος καὶ τῆς ἀπολύτου ἀληθείας» κηρύσσειται ἀναφανδὸν ἐχθρὸς τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀπότοκα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ἐξεταζόμενα κοινωνικά συστήματα ἐμφορεῖται ὑπὸ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν ἀναγνωρίζει τὴν μεγάλην κοινωνικὴν ἀξίαν τῆς θρησκείας (σ. 227), ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναπτύσσει τὸ πρᾶγμα ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, ἐπιφυλασσόμενος, φαίνεται, νὰ τὸ πρόξῃ ἐν τῷ Β' μέρει. Μὲν ὢν ὀλισθηρὸς, ἀναγνωρίζει τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ ἠθικοῦ παράγοντος ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ καὶ τὴν «ἀ-

ποφασιστικὴν συμβολὴν τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών εἰς τὴν πρόοδοσιν καὶ ἐξέυφωσιν τῆς ἀνθρωπότητος», διακηρύσσει ὅτι κοινωνικὸν πρόβλημα «δὲν εἶναι μηχανικόν, δὲν εἶναι συνεπῶς πρόβλημα γνώσεως, ἀλλὰ πρὸ καντὸς πρακτικόν καὶ ἠθικόν» καὶ δὴ καὶ ὅτι «ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲν εἶναι τὸ σπουδαιότερον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς» (235) καὶ ἐξαίρει διὰ τὴν διευθέτησιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος τὴν σημασίαν «τῶν ἠθικῶν κανόνων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν». Μὴ ὢν δὲ ὀρθολογιστῆς τοῦ εἶδους τοῦ Rousseau καὶ τοῦ Marx, δὲν φαίνεται παραδεχόμενος, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀπόλυτος δικαιοσύνη καὶ ἀπόλυτος εὐτυχία, ἀλλὰ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προσπαθείας πρὸς «ἐξασφάλισιν ὅσον τοῦ δυνατοῦ μεγαλυτέρας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος... καὶ μεγαλυτέρας δυνατῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀρμονίας». Τὴν μελέτην διακρίνει ἐνημέρωσις ἄρτια περὶ τὴν ὑπάρχουσαν βιβλιογραφίαν, βαθεῖα τῶν πραγμάτων γνώσις, ἀντικειμενικότης καὶ εὐθυκρισία, σαφήνεια σκέψεως καὶ ἐκφράσεως τοιαύτη, ὥστε, καὶ παρὰ τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦ ἔργου χαρακτήρα, νὰ ἀναγινώσκειται τοῦτο ἀπροσκόπτως καὶ εὐάρεστως καὶ ὑπὸ τῶν μὴ εἰδικῶν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ ἀναγνώστης εὐλόγως ὀναμένει μετὰ ζωηροτάτου διαφέροντος τὴν σύντομον δημοσίευσιν τοῦ Β' μέρους, ἐνθα ὁ σ. προτίθεται νὰ ἀναλύσῃ τὰς φιλοσοφικὰς βάσεις τοῦ Συνδικαλισμοῦ, τοῦ Χριστιανικοῦ κοινωνιομοῦ καὶ τῶν ὀλοκληρωτικῶν συστημάτων καὶ ἀσφαλῶς θά διατυπώσῃ τὰ γενικά τῆς ὅλης μελέτης συμπεράσματα.

Π. Ι. Μ.

Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Rostock καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς Dr. Pascual Jordan εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτῶν» ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν διαφόρων πραγματειῶν αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐν πολλοῖς ἀναφέρονται εἰς κεφάλαια μάλλον τῆς Μεταφυσικῆς.

Εἰς τὴν παρούσαν στήλην παρουσιάζομεν ἕνα νέον ἔργον τοῦ ἐπιφανοῦς καθηγητοῦ καὶ ἐρευνητοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον: «*Anschauliche Quantentheorie*» (ἐποπτικὴ θεωρία τῶν Κβάντα) καὶ πραγματεύεται τὸ πρόβλημα αἰτίας καὶ ἐφάρμοσιν τῶν Κβάντα κατὰ τρόπον ἀσθηρῶς ἐπιστημονικόν, ἀλλ' ἐποπτικόν καὶ σαφῆ. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τούτου θά εἶχε τὴν θέσιν τῆς εἰς περιοδικῶν ποῦ πραγματεύεται ζητήματα καθαροῦ τῆς νεωτέρας Φυσικῆς, τὸ ἀναφέρομεν ὅμως ἐνταῦθα, διότι ὁ συγγραφεὺς του, μολονότι ἀσχο-

λεῖται μὲ ἓνα θέμα ὑπαγόμενον εἰς τὴν πειραματικὴν ἐπιστήμην, ἐν τούτοις θίγει σπουδαία μεταφυσικά ζητήματα.

Πράγματι, ἐκ τῶν πέντε κεφαλαίων, εἰς τὰ ὅποια κατανέμει τὴν ὕλην τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφεὺς, τὸ τελευταῖον κεφάλαιον (σελ. 271-320) τὸ ἀφιερώνει εἰς τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀνοχωροῦν μὲν ὅπῃ τὰ δεδομένα τῶν φυσικῶν καὶ βιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' εἰσέρχονται καὶ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἐρευνῆς καὶ μελέτης τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τὸ ὅποιον φέρει τὸν τίτλον «Ἄτομα καὶ ὄργανισμοί» ἐξετάζεται καὶ κρίνεται πρῶτον ἡ θετικιστικὴ μέθοδος καὶ δι' ἣ ἕρευνα ἡ γενομένη βάσει τῆς φυσικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ἐξ' ἧς προκύπτουν «προβλήματα» καὶ «φαινομενικά προβλήματα» ὅπως καὶ «κρίσεις» μὲ πραγματικῶν περιεχόμενον ἐννοιῶν ἢ καὶ στεροῦμαι ἐννοιῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς «αἰτιότητος», τῆς «σκοπιμότητος» καὶ τῆς «αἰτιότητος καὶ στατιστικῆς τῶν ὄργανισμῶν». Τέλος συνοψίζονται καὶ κρίνονται μὲ πνευματικὴν καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν αἰ προταθεῖσαι θεωρίαι πρὸς ἐργμνεῖαν τῆς «δημιουργίας τοῦ πραγματικοῦ κόσμου» καὶ εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ὁ καθηγητῆς Jordan εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφέρῃ τὰς γνώμας του καὶ τὰς γνώμας τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς συγχρόνου φυσικῆς ἐπιστήμης ὅπως εἶναι οἱ Planck, Heisenberg, Schröndiger, αἱ ὁποῖαι ὀποτελοῦν μίαν ἀποστοματικὴν ἀπάντησιν πρὸς ὅλους ἐκείνους τοὺς ἐπιπολαίους ἐπιστήμονας οἱ ὅποιοι ἐπιμένουν ν' ἀγνοοῦν ὅλην τὴν κίνησιν ποὺ γίνεται σήμερον γύρω ἀπὸ τὴν σύγχρονον φυσικὴν ἢ ὅποια ἐν πολλοῖς φέρει τὸν τίτλον τῆς Μεταφυσικῆς, ἀλλὰ θεραπεύεται ἀπὸ τοὺς πειραματικὸς καὶ θεωρητικὸς φυσικοὺς.

Δ. Κ.

*

Ἐν τῷ γνωστῷ οἴκῳ Herder μᾶς παρουσιάσθη τελευταίως ἓνα ἔργον ἀναφερόμενον εἰς τὴν «Χριστιανικὴν ζωγραφικὴν ἐν Ἰαπωνίᾳ» (Neue christliche Malerei in Japan) γραμμένο ἀπὸ τὸν Sepp Schüller, τὸ ὅποιον κοσμεῖται ἀπὸ πολυαριθμοὺς ἐγχρώμας καὶ μὴ εἰκόνας. Μῆνα εἰς αὐτὸ ὁ ἀναγνώστης βλέπει τὴν προσπάθειαν τῶν συγχρόνων χριστιανῶν Ἰαπώνων καλλιτεχνῶν ὅπως

παρουσιάσουν διαφορῶς θρησκευτικὰς παραστάσεις καὶ γεγονότα μὲ τὰ τεχνικά μέσα καὶ τὰς ἐκφράσεις ποὺ ἀρμόζουν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἰαπωνίας. Ἰσως πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀκατανόητοι εἰς τοὺς εὐρωπαϊκούς παρατηρητὰς, ἀλλ' ἡ ἐκδοσις αὐτῆ, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς μᾶς πλησιάζει πρὸς τὴν Τέχνην τῆς μακαρονομένης αὐτῆς χώρας, ἀφ' ἑτέρου μαρτυρεῖ ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὀπουδῆποτε καὶ ἂν μεταδοθῇ καὶ διδαχθῇ, εὐρίσκει ἀμέσως ψυχὰς προθυμῶς ὅπως διὰ παντὸς μέσου καὶ τρόπου ἐκφράσουν τὰ ἀγία τῶν αἰσθημάτων πρὸς τὸν Δημιουργόν καὶ τὸν Σωτῆρα.

Μὲ τὸ βιβλίον του «Modernes Gottglauben» («Σύγχρονος πίστις πρὸς τὸν Θεόν»), ὁ Dr. P. Erhard Schlund παρέχει ἐμπειριστικῶς σαφῆ καὶ ἀξιόπιστον εἰκόνα τῶν σημερινῶν κοσμοθεωρικῶν κατευθύνσεων καὶ κινήσεων εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Κατόπιν μακροχρόνιον καὶ πολυμόχθον ἐργασίας, συνεκκεντρώθησαν εἰς ἓνα τόμον, ἐκ ποιητικῶν δὲ πηγῶν, αἱ θρησκευτικαὶ ἀναζητήσεις τῆς ὡς ἀπὸ θεῆλης τεταραγμένης σημερινῆς ἐποχῆς. Παρέχονται οὕτω πλουσιώταται στατιστικαὶ πληροφορίαι καὶ γίνεται ἀφθονοτάτη παραπομπὴ εἰς βιβλία. Ἐκτὸς τούτου τὸ βιβλίον, χάρις εἰς τὴν φιλοσοφικὴν συγκρότησιν τοῦ συγγραφέως, βοηθεῖ καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν κατανοήσιν τῶν αἰτίων ὡς καὶ τῶν κατευθύνσεων τῶν θρησκευτικῶν κινήσεων τῆς ἐποχῆς.

*

Ἀπὸ τὴν πείρῃ τὴν ὅποιαν ἀπεκόμισεν ἀπὸ τὴν συναναστροφῆν του μὲ τοὺς στρατιώτας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὁλόκληρον ὠμίλει περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀγνότητος, ὁ E. Pouréys ἐξέδωσε τὸ βιβλίον του «Au Service de la et de la Verité Sexuelles». Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο περιέλαθε πλῆθος τραγικῶν ἐπεισοδίων, σχετικῶν μόνον πρὸς τὸ θέμα τῶν ὁμιλιῶν του, τὰ ὅποια ὁ ἴδιος παρηκολούθησε. Μὲ πολὺ ζωντανὸν τρόπον ἀναπτύσσει ὡς ἐπιβάλλοντα τὴν ἀγνότητα τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τοὺς νόμους τῆς ζωῆς, τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς συνεπειὰς τῆς παραβάσεώς των, τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς τηρήσεως αὐτῶν, τὸν σεβασμὸν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθέντος.

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Συνδρομὴ ἔτησις: ἐσωτερικῶν δραχ. 50, τιμὴ φύλλον δραχ. 5.—Υπεύθυνος: Δ. Γ. Σταμάτης, Καρύτση 14—Προϊστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176—Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα: Γεώργ. Ἀλεξίου, Καρύτση 14, Ἀθήνας (1)—Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.